

A wide, decorative border with a repeating floral pattern in black and white surrounds the central text area.

ANNA NOWICKA-STRUSKA
KOBIE TY ZA MUREM
- ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ
LUBELSKICH KARMELITANEK
BOSYCH XVII I XVIII WIEKU

Publikacja powstała w ramach realizacji programu stypendialnego Prezydenta Miasta Lublin. Tytuł projektu: „Życie i twórczość lubelskich karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku (cz. 1 – zebranie i opis materiału źródłowego oraz jego prezentacja)”.

Projekt i skład: Ludomir Franczak

PROJEKT ZREALIZOWANY W RAMACH
**STYPENDIUM PREZYDENTA
MIASTA LUBLIN**





ANNA NOWICKA-STRUSKA
KOBIE TY ZA MUREM
- ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ
LUBELSKICH KARMELITANEK
BOSYCH XVII I XVIII WIEKU

Autorka dziękuje Siostrom Zakonu Najświętszej Marii Panny z Góry Karmelu, Karmelitankom Bosym z klasztoru krakowskiego na Wesołej za życzliwość, udostępnienie cennych źródeł, pomoc a nawet obiady w klasztornej rozmównicy.

Jedyny Oblubieniec nasz Chrystus, który dziedziców swoich niebieskich w niebie w szatę nieśmiertelności, a zaś na ziemi wybranych sług swoich w szatę łaski Bożej kosztownie przybiera, sam na krzyż nagi wstąpił, nagi na krzyżu wisiał, nagi na krzyżu umarł, aby nas, nałożnice krzyża swego do nagości duchownej przykładem swoim powabił. Ponieważ bowiem pojedynek nasz codzienny jest z czartem, który nagim się stał utraciwszy szatę chwały wiekuistej, do której był od Boga stworzony, nagie z nagim mamy się potykać, abyśmy snadniej zdrając tego mogli tryumfować. Bo kiedy kto przybrany w szaty z nagim chce się potykać nieprzyjacielem, uchwycony za szaty, snadnie od niego może być o ziemię uderzony i zwyciężony. Jeszcze i ciasna jest barzo fortka niebieska, przez którą drzeć się mamy przez gwałt do Oblubieńca naszego. Dlatego, ażebyśmy się snadniej przez nie wcisnęły, nagiami być mamy, a nagiami nie tylko od rzeczy stworzonych, ale też i bardziej od siebie samych. Tam pogardziwszy rzeczy stworzone, a tu zaprzawszy nas samych doskonale do miłości Bożej. I przetoż wzięwszy w ręce Krzyż Chrystusów przykładem świętej Matki naszej na pojedynek wychodzimy przeciw czartowi i piekłu przez: ubóstwo duchowne, pogardzając rzeczami stworzonymi, i przez zaprzeczenie się nas samych, wołą naszą własną i rozum poddając pod posłuszeństwo święte.

Zacytowany fragment pochodzi z listu, tak zwanego certamenu, wysłanego przez karmelitanki bose z klasztoru Niepokalanej Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Lublinie 5 sierpnia 1663 roku do matek z klasztoru pod wezwaniem św. Marcina w Krakowie. Hermetyzm, zmetaforyzowanie, wizyjność ustępu pokazują, że warto przyjrzeć się dorobkowi piśmienniczemu kobiet, które żyły w Lublinie, i choć oddzielone były wysokim klauzurowym murem od innych mieszkańców miasta, to przez dwa stulecia ich domy stanowiły część lokalnej przestrzeni. Ich dokonania zaś są częścią historii Lublina.

Projekt *Kobiety za murem*. Życie i twórczość lubelskich karmelitanek bosych XVII i XVIII wieku jest w moim zamierzeniu „strzeżeniem kurzu” z ich życiowych losów

W Lublinie epoki staropolskiej istniały dwa klasztory karmelitanek bosych. Należące do nich zabudowania – kościoły i budynki klasztorne – istnieją do dziś. Są to: dzisiejszy kościół Karmelitów Bosych przy ul. Świętoduskiej oraz współcześnie kościół rektoralny przy ul. Staszica, którego zabudowania stanowią obecnie część szpitala. Do końca XVIII wieku życie spędziło w nich łącznie około 180 kobiet – 110 sióstr w konwencie św. Józefa, tzw. józefatek, i 70 w klasztorze Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, tzw. poczętek (obliczeniem objęto zakonnice, które zmarły do 1800 roku, pominięto te, które żyły jeszcze w XIX wieku).

Dwa lubelskie klasztory karmelitańskie funkcjonowały od XVII do XIX wieku, kiedy w wyniku kasat zakonnych nie tylko przestały istnieć interesujące nas konwenty, ale też rozproszeniu uległy wszelkie materiały stanowiące świadectwo aktywności intelektualnej, duchowej, życia codziennego lubelskich zakonnice od św. Teresy: rękopisy, księgozbiory, dokumenty, większość przedmiotów wchodzących w skład wyposażenia klasztorów i kultury materialnej. Poniżej zaprezentowano zebrane w czasie kwerend archiwalnych i bibliotecznych scalone informacje na temat rękopisów i książek należących niegdyś do obydwu konwentów i pochodzących od lubelskich karmelitanek bosych.

Założony przez św. Teresę z Ávili zakon karmelitański – *Ordo Carmelitarum Discalceatorum* – w początkach XVII wieku stanowił w Europie awangardę życia monastycznego. Postępujący za swoją inicjatorką i jej towarzyszem, św. Janem od Krzyża, mnisi i mniszki rozwijali duchowość naznaczoną mistyką. Środowisko zakonu postrzegano jako elitarne społecznie i hermetyczne. W Polsce karmelici pojawili się w 1605 roku, a ich siostry siedem lat później. Nowa wspólnota musiała budować struktury organizacyjne oraz pozyskiwać fundatorów i donatorów. Jednocześnie zakonnicy i mniszki od początku swojego funkcjonowania w kraju starali się kreować wizerunek Karmelu pod kątem tak współczesnych sobie, jak i przyszłych pokoleń zakonnych, dla których mieli stać się częścią tradycji, pionierami i wzorcami.

Na monastycznej mapie Polski i Europy klasztory karmelitańskie ze względu na trudną do zniesienia regułę należały do najsurowszych. Hiacynt Pruszczyk w wielokrotnie wznawianym bedekerze *Klejnoty miasta stołecznego Krakowa, albo kościoły i co w ich jest widzenia godnego krótko opisane* pisał o karmelitankach:

Ja tu pióro swe powściągam i rękę swą zatrzymam do odpisania życia tych panien. Albowiem żyją w wielkiej ostrości, w zachowaniu reguły i ustaw zakonnych, *silentium* ustawicznie pilnie zachowują, morderstwa ciała ostre i srogie czynią. Owo zgoła rozum mój ustaje uważający żywot tych aniołów w ciele ludzkim żyjących [H. Pruszczyk, *Klejnoty miasta stołecznego Krakowa, albo kościoły i co w ich jest widzenia godnego krótko opisane*, Kraków 1650, s. 54].

Karmelitanki bose pojawiły się w Lublinie 1 listopada 1624 roku i dały początek konwentowi pw. św. Józefa. Do miasta przyje-

chały wówczas trzy zakonnice krakowskie, profeski – czyli zakonnice, które złożyły śluby wieczyste: Anna od Jezusa, z domu Jadwiga Stobieńska, Eufrazja od św. Jacka, Teodora Piaseczyńska i Dorota od Najświętszej Marii Panny, *de domo* Dorota Decjuszówna. Towarzyszyła im świeżo przyjęta do zakonu nowicjuszka, młoda wdowa – Katarzyna z Kretkowskich Ligęzina, która w zakonie przyjęła imię Teresy od Jezusa i Maryi.

W Lublinie, przy Krakowskim Przedmieściu, w sąsiedztwie kościoła św. Ducha, od 1610 roku znajdował się już klasztor karmelitów bosych, którzy odtąd mieli opiekować się żeńskim odłamek zakonu, sprawować nad karmelitankami jurysdykcję, pomagać im w sprawach ekonomicznych, gospodarczych i – co oczywiste – duchowych. Dodać należy, że po początkowych trudnościach związanych z osiedleniem się w Lublinie oraz zakończeniu w 1619 roku budowy kościoła pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i klasztoru karmelici boski ugruntowali swoją pozycję w mieście. Ponadto przy klasztorze funkcjonowało kolegium filozoficzne, co czyniło z tego konwentu ważny ośrodek formacyjny polskiego karmelu.

Decyzja o założeniu żeńskiego klasztoru w Lublinie wynikała z kilku przesłanek. Zgodnie z konstytucjami i prawami ustanowionymi przez założycielkę św. Teresę z Ávili, klasztory te mogły liczyć zaledwie dwadzieścia jeden zakonnice. Zainteresowanie, jakim cieszył się istniejący od 1612 roku klasztor w Krakowie, było na tyle duże, że około roku 1620 konieczna stała się nowa fundacja odpowiadająca zapotrzebowaniu kobiet, które wybiera-

ły zakonną drogę życiową. Ze względu na fakt, że w warunkach polskich lokalizację klasztoru żeńskiego poprzedzała fundacja męska, możliwość założenia siedziby na początku lat dwudziestych XVII wieku praktycznie została ograniczona do Lublina i Lwowa, gdyż właśnie w tych miastach istniały konwenty męskie. Wybór Lublina na osadzenie drugiego w Rzeczypospolitej klasztoru żeńskiego związany był najprawdopodobniej ze specyfiką miasta. W tym czasie karmelitanki nie mogły poszczycić się posiadaniem jednego mecenasa czy donatora, którego fundusze wsparłyby inwestycję duchową w Lublinie, ponieważ zaś w związku z lokalizacją Trybunału Koronnego do miasta przyjeżdżała szlachta, a Lublin był miejscem, w którym czasowo w swoich rezydencjach zamieszkiwała też magnateria, zakon liczył na hojnych darczyńców.

W ciągu pierwszych dziesięciu lat do klasztoru św. Józefa przyjęto osiem zakonnice. Dynamika powiększania grona karmelitanek bosych nie była zatem tak znaczna, jak w klasztorze krakowskim w początkach zakonu w Polsce, gdzie do 1622 roku wstąpiło osiemnaście nowicjuszek. Podobne tempo rozwoju utrzymało się do 1644 roku, kiedy do klasztoru przyjęto kolejnych siedem kandydatek. W pierwszej połowie XVII wieku było to zatem dość wąskie grono, ale też w związku z tym bardzo interesująca jest aktywność intelektualna tych kobiet. Cechą charakterystyczną pierwszych pokoleń zakonnych różnych formacji jest niezwykle zapał duchowy towarzyszący pionierkom. Cechował on także lubelskie zakonnice, czego dowodzą zebrane materiały.

K A R M E L I T A N K A L U B E L S K A ? K R A K O W S K A ? P O Z N A Ń S K A ?

Karmelitanki rzadko zmieniały konwenty, większość z nich całe życie – od momentu nowicjatu do śmierci – spędzała w jednym domu. Klauzura klasztorna, oddzielająca od świata krata i mur w znacznym stopniu wyłączały kobiety z jakiegokolwiek życia zewnętrznego. Zakonnice miały prowadzić osiadły, kontemplacyjny i niezmienny tryb życia. Jedynymi okolicznościami przemieszczania się bosaczek było udanie się na nową fundację bądź ucieczka całego konwentu z macierzystego domu w czasie wojny lub epidemii. Formalnie domem bosaczki na zawsze pozostawał ten, w którym składała ona śluby, i zawsze, nawet wobec czasowej zmiany domu, miała prawo powrotu do niego. Badając kulturę literacką, piśmiennictwo i obyczaje środowiska lubelskiego, przyjęto tu zasadę, że wszystkie siostry, które złożyły profesję lub znalazły się w lubelskich klasztorach, miały wpływ na działalność konwentów. Niektóre z ważnych dla historii karmelu lubelskiego zakonnice wywodziły się spoza Lublina, na przykład Anna od Jezusa, Stobieńska, która była profeską krakowską, jednak większość swojego zakonnego życia związała z Lublinem. Podobnie Teresa Barbara od Najświętszego Sakramentu, profeska od św. Józefa, założycielka konwentu Niepokalanego Poczęcia, ale też późniejsza fundatorka klasztoru poznańskiego, uznana zostaje tu przede wszystkim za lubliniankę, podobnie jak siostry, które towarzyszyły jej w tych przedsięwzięciach: Maria Magdalena od Zbawiciela, Eurafzja od Matki Bożej, Agnieszka od Pana Jezusa Baranka.

Na ich ukształtowanie wpływ miało zwłaszcza środowisko lubelskiego karmelu. O ile kwestia „lubelskości” nie jest pierwszorzędna w badaniu historiografii klasztornej, gdzie dziejopisarstwo raczej bezdyskusyjnie przynależy do konkretnego konwentu, o tyle kategoria ta staje się kłopotliwa przy analizie innych form wypowiedzi piśmienniczej, na przykład modlitewnika czy sylwicznych zbiorów duchowościowych, które zmieniały miejsce wraz z peregrynującą autorką czy właścicielką.

ŹRÓDŁA PISANE POZOSTAŁE PO LUBELSKICH KARMELITANKACH

Archiwalia

W archiwach polskich zachowała się niewielka grupa dokumentów odnoszących się do spraw majątkowych lubelskich karmelitanek bosych:

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, 1/190/0/-/861: [Akta zgromadzenia PP karmelitanek bosych w Lublinie]
- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów 1/354/0/5/6444: Karmelitanki lubelskie
- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Gospodarcze Wilanowskie 1/342/0/2/382: Akta interesu PP: Karmelitanek Bosych Lubelskich pod tytułem Św. Józefa we wsi Wielkim
- Archiwum Główne Akt Dawnych, Rząd Centralny Wojskowy Tymczasowy Obojga Galicji z 1809 r., 1/178/0/-/3: [Akta dotyczące funduszu religijnego klasztorów karmelitów bosych i karmelitanek w Lublinie, którego spłatę przejęły władze austriackie]
- Archiwum Państwowe w Radomiu, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej 58/44/0/33/131: Mapa placów w Lublinie na Kra-kowskim Przedmieściu leżących do pp. Karmelitek Bosych

konwentu Lubelskiego po tytule Niepokalanego Poczęcia Panny Maryi

- Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Zamku Leskiego Krasickich, 56/158/o: Procesy Adama Lubowieckiego i Urszuli z Krasickich, właścicieli Rudna z karmelitankami bosemi lubelskimi i z plebanem rudniańskim
- Archiwum Główne Akt Dawnych, Rząd Centralny Wojskowy Tymczasowy Obojga Galicji z 1809 r. 1/178/o [Akta dotyczące funduszu religijnego klasztorów karmelitów bosych i karmelitanek w Lublinie, którego spłatę przejęły władze austriackie]
- Archiwum Państwowe w Lublinie: Klasztor Karmelitanek Bosych („józefatek”) w Lublinie, 35/110/16/1-2: Wypisy z akt grodzkich i miejskich dotyczące spraw majątkowych Karmelitanek Bosych (Józefatek) w Lublinie; Ugoda między Klasztorem Karmelitanek Bosych (Józefatek) a Lejzorem Abrahamowiczem w sprawie pożyczki pieniężnej
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Klasztor Karmelitanek Bosych („Początek”) w Lublinie, 35/110/17/1-5: Jan Kazimierz uwalnia od wszelkich podatków dwa ogrody kupione dla Karmelitanek – początek w Lublinie; Michał, król polski uwalnia od wszelkich podatków dworek i place na Krakowskim Przedmieściu; Zofia hrabianka z Tenczyna, żona Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego Wielkiego Koronnego daje dwór z placem początkom, dawniej należący do Broniewskich; Sprawy majątkowe Karmelitanek – początek w Lublinie; Su-

Oddzielną grupę dokumentów dotyczących lubelskich karmelitanek i z nimi związanych stanowią materiały „urzędowe” łączące się z funkcjonowaniem klasztorów. Zachowała się księga wizytacji klasztoru Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny obejmująca lata 1650-1824: „Księgi wizytacyj prowincyjalskich klasztoru karmelitanek bosych Niepokalanego Poczęcia Przenajświętszej Panny w Lublinie, od roku 1650”, przechowywana w Bibliotece PAU PAN Kraków rkps 2337 II oraz w tym samym rękopisie „Liber visitationum generalium conventus Immac. Concept. Beatissime Virginis Mariae Monialium Congregationis S. Eliae Ordinis B. V. M. de Monte Carmelo Discalceatarum, Lublini 1650”.

Manuskrypt ten prowadzony był z obydwu stron kodeksu. Z jednej zamieszczone były potwierdzenia wizytacji generalnych. Zazwyczaj spisywane były w dwóch wersjach, polskiej i łacińskiej: na stronie verso znajdował się zapis łaciński, na stronie recto – polski. W drugiej części księgi umieszczane były zapisy wizytacji prowincyjalskich. Nie były to długie dokumenty i zazwyczaj mieściły się na jednej stronie kodeksu. Dotyczyły oceny stanu duchowego i zachowania reguły zakonnej przez mieszkanki konwentu. Najprawdopodobniej również karmelitanki od św. Józefa prowadziły tego rodzaju dokumentację, ale nie zachowała się ona. Zapiski prowadzone były według powtarzającego się układu graficznego, obejmującego nagłówek identyfikujący wizytatora oraz treść oceny klasztoru i podpis urzędnika zakonnego. Regularność wpisów świadczy o tym, że karmelitanki bose przywią-

zywały wielką wagę do utrwalania dokumentacji potwierdzającej ciągłość funkcjonowania konwentu.

Ja, brat Michał od Zwiastowania Naświętszej Panny, Prowincyał Karmelitów Bosych Prowincyj Ś[więtego] Ducha w Polsce

Wizytowałem ten klasztor Niepokalanego Poczęcia Naświętszej Panny w Lublinie, i wszystko, za łaską Pańską, tak, co się ściąga do dobra doczesnego, jak też i co do dobra duchownego, znalazłem dobrze sporządzone. Przeto, oprócz uczynionego pospolitego i pojedynkowego napomnienia do zachowania doskonałego reguły i ustaw zakonnych, i ćwiczenia pilnego w cnotach świętych, naszych ordynacyj abo ustaw, stanowić tu potrzebę być nie rozumiałem. Co do wiary, ręką własną pieczęć urzędu mego przycisnąwszy, podpisałem Anno D[omini] 1654 die 26 Octob[ris].

[pieczęć]

Fr[ater] Michael ad Annunt[iationis]

Karmelitanki spisywały też księgi przyjęć, profesji, księgi zmarłych. Stanowiły one zazwyczaj oddzielne kodeksy, a autorki nie łączyły ich z innymi formami piśmiennictwa. Nie zachował się jednak żaden więcej z takich zbiorów pochodzących od lubelskich bosaczek.

C E R T A M I N Y

Certamina lubelskie z klasztoru św. Józefa, Archiwum klasztoru Karmelitanek Bosych na Wesołej, sygn. 44.

Certamina lubelskie klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP, Archiwum klasztoru Karmelitanek Bosych na Wesołej, sygn. 46 (dalej jako BKB).

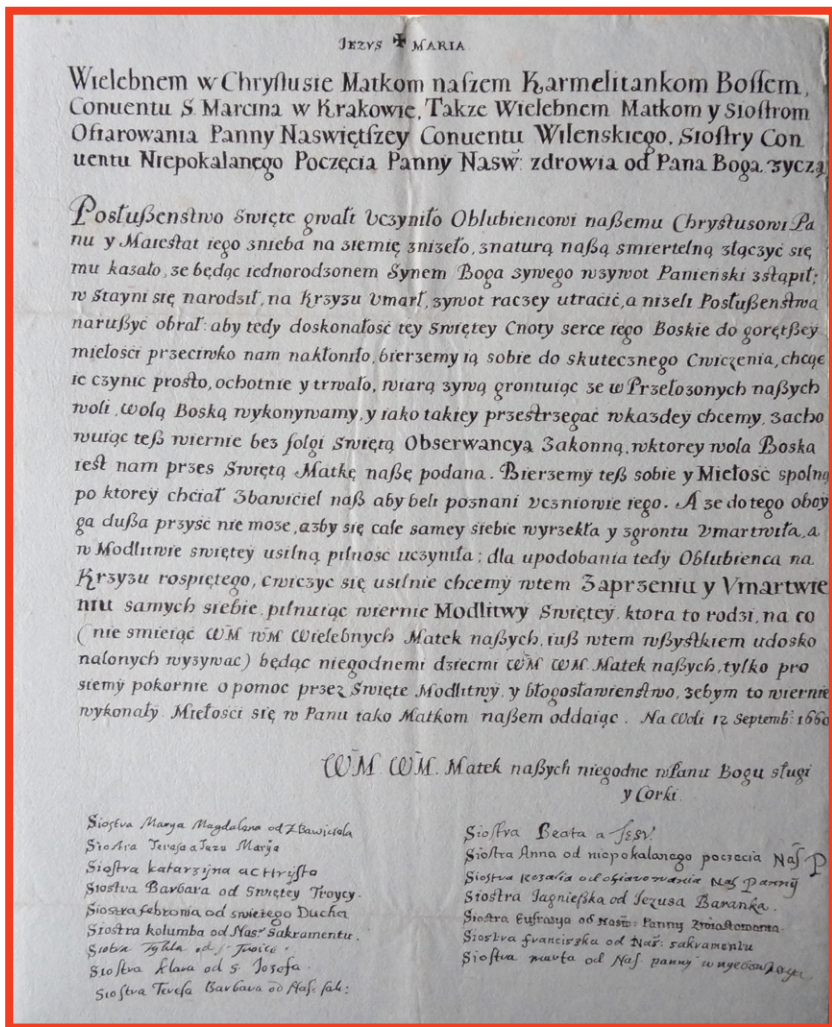
Przeszłość obydwu konwentów jest personalnie rozpoznana dzięki zachowanym certaminom – zapisom sytuującym się na pograniczu archiwaliów administracyjnych i epistolografii. Etymologia słowa *certamen -inis* wskazywała na semantyczny krąg potyczki, walki, zawodów. Certaminy były rodzajem wyzwania duchowego wobec przeciwnika zewnętrznego – świata, czy wewnętrznego. Miały formę listów wysyłanych rokrocznie pomiędzy sierpniem a świętem Podwyższenia Krzyża (14 września) do klasztoru św. Marcina w Krakowie. Ich nadawczyniami były zakonnice poszczególnych konwentów karmelitańskich. Za każdym razem pod listem podpisywały się wszystkie zakonnice danego klasztoru. Listy te wysyłane były nawet podczas wieloletnich niekiedy ucieczek, tułaczek, wymuszonych ewakuacji kobiet. Ponieważ zazwyczaj kierowane były do jednego macierzystego klasztoru, krakowskiego – św. Marcina, po jego kasacji w XVIII wieku trafiły wraz z innymi zasobami tego konwentu do archiwum klasztoru na Wesołej, przy ul. Kopernika w Krakowie, gdzie do dziś są przechowywane. Dość obszernie prezentują się tu zbiory certaminów lubelskich. Zachowane listy z klaszto-

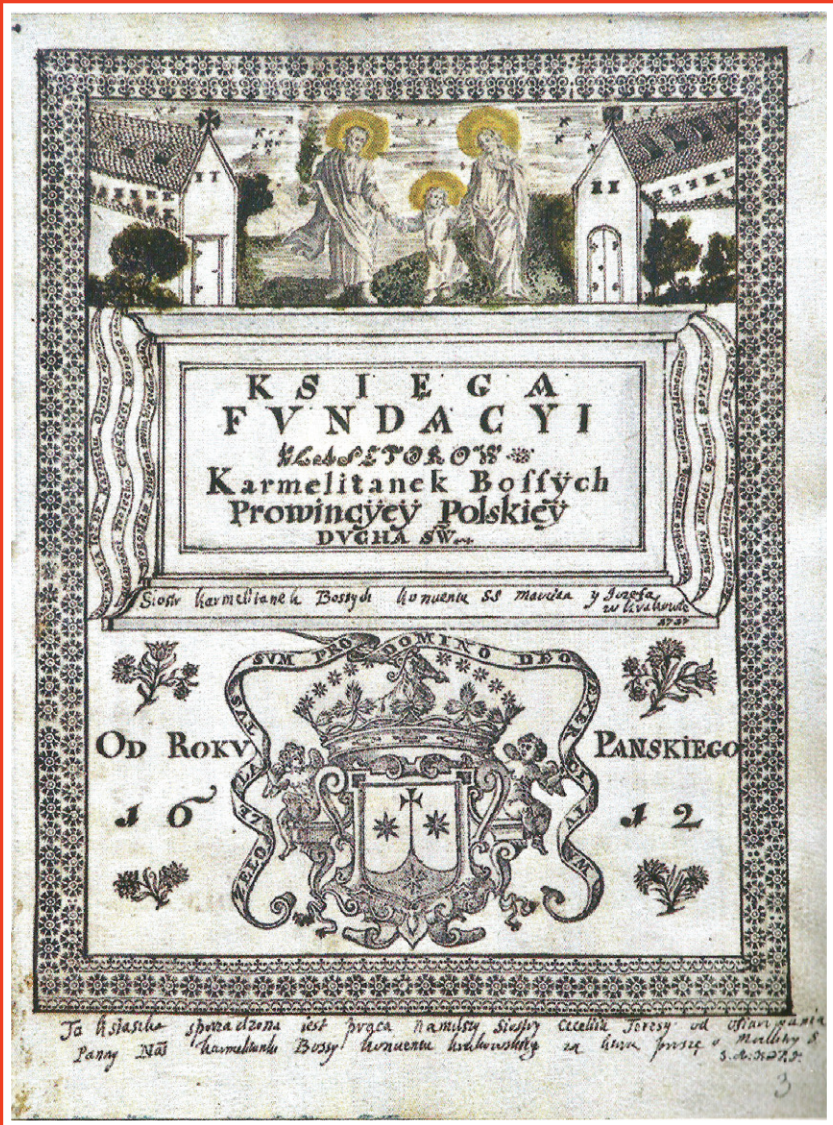
ru św. Józefa pochodzą z lat 1648-1786. Certaminy z lubelskiego klasztoru karmelitanek bosych pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, choć klasztor funkcjonował od 1649 roku, obejmują listy od 1655 do 1806 roku z bardzo niewielkimi ubytkami.

Certaminy nie przekraczały jednej strony tekstu. Przy niektórych podpisach pojawiały się określenia precyzujące pełnioną przez zakonnicę funkcję. Pisała je najprawdopodobniej przeorysza klasztoru. Teksty te posiadały wszystkie formalne cechy epistolograficzne. Bosaczki dosyć rzadko pozostawiały swoje „ślady na piasku” – nieczęsto podpisywały kopiowane, komponowane przez siebie czy tworzone samodzielnie teksty, rękopisy, zbiory. Certaminy są dokumentami, w których zakonnice ujawniały swoją tożsamość, jakby potwierdzały swoje istnienie. Listy te miały stałą strukturę formalną, na którą składał się nagłówek: „Jezus + Maria”, wskazanie adresata, potem, we właściwej treści listu zakonnice podawały trzy cnoty (na przykład: milczenie, czystość serca, pokora), które w szczególny sposób miały być przez nie praktykowane przez najbliższy rok.

Niektóre certaminy lubelskie, zwłaszcza pochodzące z pierwszego okresu działania klasztoru poczętkowskiego, przyjmowały kształt małych traktatów ascetycznych, odzwierciedlały pionierską żarliwość i najważniejsze inspiracje duchowe – metaforykę oblubieńczą *Pieśni nad pieśniami* i pism św. Jana od Krzyża. Pośród listów lubelskich zwięzłością myśli i walorami literackimi wyróżniają się listy pochodzące z lat 1661-1665 z klasztoru

Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Ich autorką była najprawdopodobniej Maria Magdalena od Zbawiciela, Żaboklicka, ówczesna przeorysza. Poniżej list z 1660 roku.

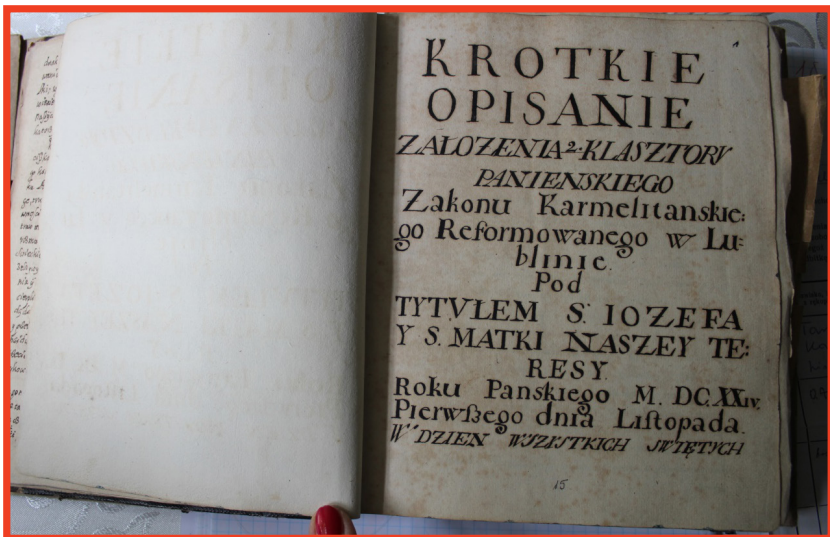




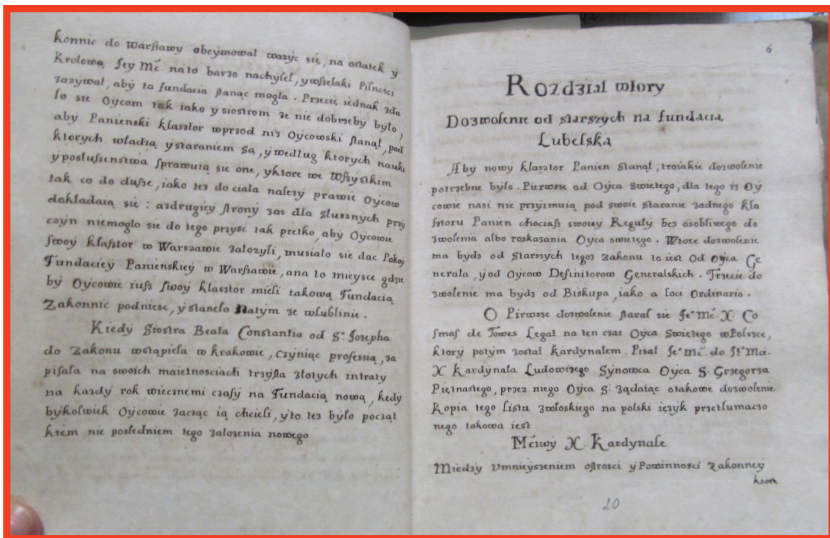
Rkps BKB 255

K R O N I K I K L A S Z T O R N E

Najważniejszym źródłem wiedzy o lubelskich karmelitankach są kroniki klasztoru pod wezwaniem św. Józefa oraz fragmenty kroniki klasztoru Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Kroniki klasztorne były w XVII i XVIII wieku rozpowszechnionym w zakonach rodzajem piśmiennictwa i wiele zgromadzeń praktykowało tę formę domowej historiografii, w żaden sposób nieskodyfikowanej i niepodlegającej kliszy formalnej, tak jak w przypadku certaminów. Kroniki domowe spisywali również karmelici, jednak w przeciwieństwie do karmelitanek pisali je po łącznie. Karmelitańskie księgi dziejów konwentalnych przechowywane były razem z najważniejszymi dokumentami domowymi w specjalnych skrzyniach, zamkniętych na trzy zamki. O ile, jak wynika z kronik, karmelici powoływali klasztornych kronikarzy, którzy ujawniali swoje imiona, o tyle nie wiadomo, na jakiej zasadzie i kto piastował tę funkcję w klasztorach żeńskich. Wiemy natomiast, że z ośmiu istniejących w epoce staropolskiej domów zakonnych karmelitanek bosych, siedem prowadziło kroniki, jednak tożsamości kronikarek często nie znamy. Św. Rafał Kalinowski OCD, który na początku XX wieku wydał kilka staropolskich kronik bosaczek, planował również edycję kroniki lubelskiej siostr od św. Józefa, co z powodów finansowych nie doszło jednak do skutku. Na jego zlecenie wykonana została na przełomie XIX i XX stulecia kopia kroniki józefatek lubelskich, która przechowywana jest w Archiwum Prowincji Karmelitów Bosych w Krakowie (rękopis APKB AP 104). Oryginał kroniki w XIX



Rkps BKB 255



Rkps BKB 255

wieku znajdował się w zbiorach Konstantego Przeździeckiego. Kodeks, którego oryginału dziś nie znamy, spłonął wraz resztą jego biblioteki w 1944 roku w Warszawie. Sporządzona dla Rafała Kalinowskiego kopia jest jedynym zachowanym śladem całości kroniki, i stała się podstawą nowoczesnej edycji (*Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. św. Józefa w Lublinie*, oprac. C. Gil, Poznań 2012).

Narrację o dziejach każdej fundacji karmelitańskiej rozpoczynała uroczysta część, w której opisane były okoliczności założenia konwentu. Ten inicjalny fragment płynnie przeradzał się w prowadzoną przez kolejne lata kronikę. W zapiskach lubelskich ten początkowy fragment nosi tytuł *Krótkie opisanie założenia klasztoru panieńskiego Zakonu Karmelitańskiego. Roku Pańskiego MDCXXIV 1625 pierwszego dnia listopada w dzień Wszystkich Świętych*. Wstępny segment tworzyło sześć pierwszych rozdziałów, odnoszących się do wydarzeń z lat 1621-1624. Po nich nastąpiło przejście do opowieści o życiu bosaczek w kolejnych latach.

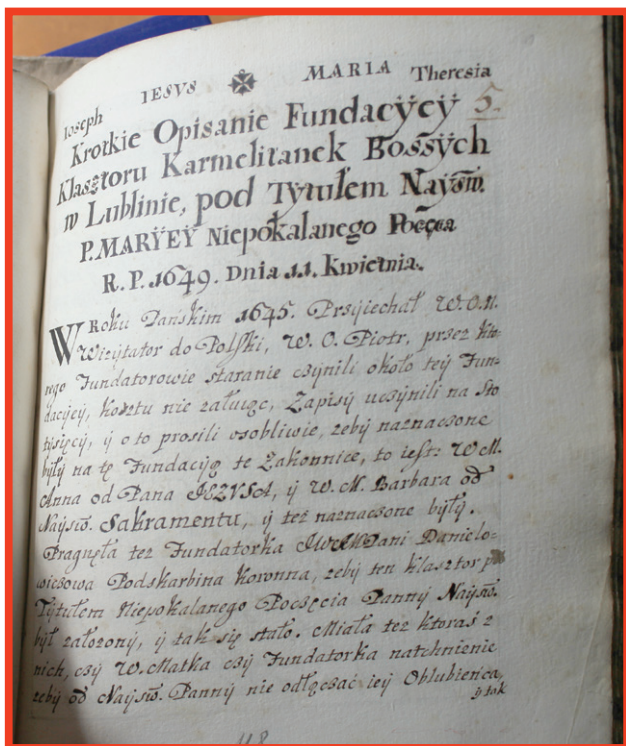
Kronika lubelskich józefatek obejmuje okres od 1624 do 1701 roku. Podzielona została na pięćdziesiąt rozdziałów. Księga pisana była konsekwentnie przez kilka autorek nieujawniających swoich imion, różniących się jednak zainteresowaniami i sposobami precyzowania przekazu, a także temperamentem i umiejętnościami pisarskimi. Najprawdopodobniej pierwszą kronikarką prowadzącą regularne zapisy była Febronia od Jezusa. Tekst jest spójny wewnętrznie, tak jakby kolejne autorki wzorowały się na poprzedniczkach i tylko w niewielkim stopniu zmieniały meto-

dę dziejopisania. „Niekształcone” bosaczki z pasją, zaangażowaniem i często talentem memuarystycznym opowiedziały na kartach księgi o dolach i niedolach „kobiet za murem”.

Kroniki karmelitanek bosych, spoczywające na co dzień bezpiecznie w „skrzyni o trzech kluczach”, były częściowo wprowadzane w wewnętrzny obieg. W początkach XVIII wieku kopia tej części dziejopisarstwa lublinianek, jak również kroniki klasztoru Niepokalanego Poczęcia, została włączona do kodeksu grupującego podobne opisy fundacyjne wszystkich klasztorów w Rzeczypospolitej. Jest to o tyle ważne, że wobec nieistniejącego rękopisu kroniki lubelskiej, fragment z rękopisu BKB 255 jest jedynym pochodzącym z epoki zapisem dziejów obydwu konwentów w mieście. Manuskrypt sporządziła wielokrotna przeorysza krakusek, Cecylia Teresa od Ofiarowania Najświętszej Marii Panny (Anna Petronela Zacherlanka). Zawiera on opisy fundacji klasztorów w porządku ich fundowania i prawdopodobnie powstał tuż przed 1725 rokiem.

Jak wspomiano, w kodeksie BKB 255 zapisana została także wstępna część niezachowanej kroniki lubelskiego konwentu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Mniejsze jej fragmenty znalazły się też w całościowej kopii tekstu józefatek. Ponadto spisany przez Marię Magdalenę od Zbawiciela, Żaboklicką, żywot matki Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej, w niektórych partiach tekstu, z lat ok. 1649-1660, ujawnia cechy dziejopisarstwa klasztorowego.

Lubelska karmelitanka, Eufrazja Teresa od Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie, Pajewska, była też autorką kroniki klasztoru poznańskiego, założonego w 1665 roku przez cztery lubelskie bosaczki z konwentu Niepokalanego Poczęcia. Cała kronika nie zachowała się, a jej inicjalna część *Opisanie początków fundacyjej poznańskiej karmelitanek bosych Najświętszego Imienia Maryjej* znajduje się w rękopisie BKB 255.



Rkps BKB 255

1

I E S V S M A R I A I O S E P H
K R O T K I E Z E B R A N I E Z Y :
W O I A S W I A T O B L I W E G O W M A
T K Y A N N Y A I E S V P I E R W S Z E J
Z P O L E K K A R M E L I T K Y B O S S E J
R E F O R M A T I E J S . M . N . T E R E S Y
P r z e z W . O . S t e p h a n a o d S . T E R E S Y :
n i e g d y P r o u i n c i a t a n a p i s a n y
R o d z i c y y W r o d z e n i e W . M . A N N Y :
A I E S V

R O Z I A Ł I .

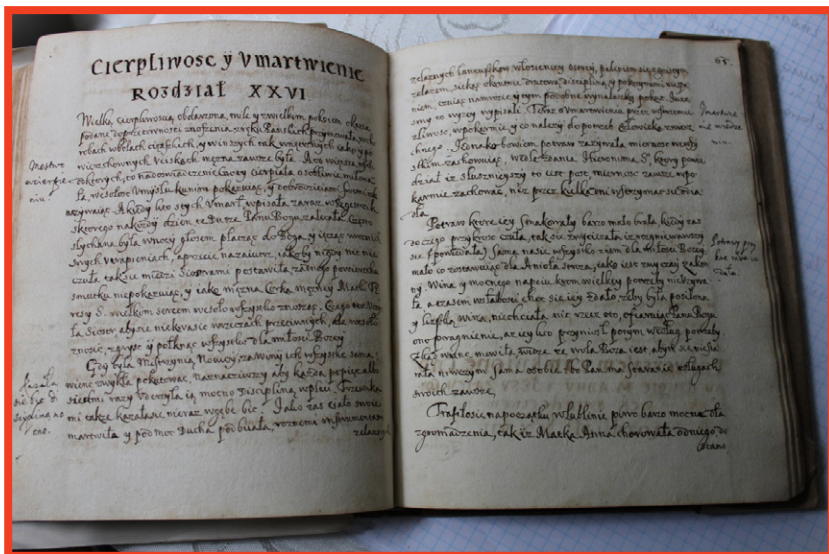
Wielebna Matka Anna Pierwsza w Polsce Narodu
Polskiego Karmelitanka Bossa, ^{zwano ją} ~~zwaną~~ Sto-
bińska, w Gorkach między Krakowem, a Proszowicami
wrodziła się w Roku 1593. Rodziców była Kato-
lików pobożnych, zwłaszcza Ojca świętobliwego, ke-
ry lubo wstanie Matzenskim y gospodarskim,
miał czas do Pana Boga; a zawsze pacierze Kap-
lanskie opatnocy odprawował: z zakonnikami
rad conferował, onych w domu miewając, y Panu
Bogu.

Wrodz
roku



Rkps BKB 82

ŻYWOTOPISARSTWO PANIEN BOSACZEK



Rkps BKB 82

Karmelitanki bosa upamiętniały zmarłe współsiostry żywotami spiswanymi niedługo po śmierci bosaczek. Teksty zbierane były w specjalnych księgach żywotów. Przykład takiej księgi z klasztoru św. Marcina w Krakowie zachował się w Bibliotece Karmelitanek Bosych w Krakowie. Piśmiennictwo hagiograficzne miało walory wychowawcze i nakierowane było na nowicjuszki. Żywoty świętobliwych matek miały umacniać wiarę napotykcących kryzysy zakonnice. Stworzenie panteonu polskiego karmelu wpisywało się również w rodzącą się w XVII wieku tendencję do polonizacji katolicyzmu i promocji lokalnej świętości. Sukcesywne spisywanie żywotów polskich karmelitanek służyło

też jako narzędzie do tworzenia tradycji zakonnej i budowania autorytetu młodego w pierwszej połowie XVII wieku zakonu. Żywoty niektórych mniszek były powtórnie redagowane przez karmelitów, tłumaczone i wysyłane do Rzymu. Historiografem, który w szczególny sposób przyczynił się do upowszechnienia wiedzy o polskim zakonie w obrębie karmelitańskiej kongregacji włoskiej, był Ignacy od św. Jana Ewangelisty (zm. 1677, imię świeckie nieznane). Dostarczone przez niego do Rzymu do początku lat pięćdziesiątych XVII wieku polskie biografie zasiliły monumentalny zbiór *Decor Carmeli religiosi in splendoribus sanctorum* (Lugduni 1665), autorstwa generała zakonu, Filipa od Trójcy Świętej, spolszczony w XVIII wieku jako *Ozdoba karmelu zakonnego* (części 1-3, Kraków 1746). Późniejsze, choć odnoszące się do wybitnych postaci, jak na przykład Anny od Jezusa, Stobieńskiej, nie weszły w skład zbioru, nie znalazły się w *Ozдобie karmelu zakonnego* i zasiliły kompendium hagiograficzne *Konterfekt życia przykładnego*. Drugim karmelitą, który przyczynił się do utrwalenia hagiografii mniszek, był lubelski zakonnik, Stefan od św. Teresy, Kucharski (zm. 1653).

Wzrostek Czysty

KONTERFEKT ZYCIA PRZYKŁADNEGO.

Z OZDOBY KARMELV ZAKONNEGO,

KOPIOWANY.

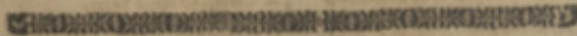
olorami Chwalebnych Cont, Świętobliwości, Karmelitów
y Karmelitanek Boskich, Prowincyi Poliskiej.

ODMALOWANY.

Y
*Ve Publiczny Widok, z Ciesno niewiadomości, za silną
wielu Godnych Ofic insancya.*

WYSTAWIONY.

Roku, którego SYN BOSKI, KONTERFEKT Łódzki
na sobie wyraził, 1747.



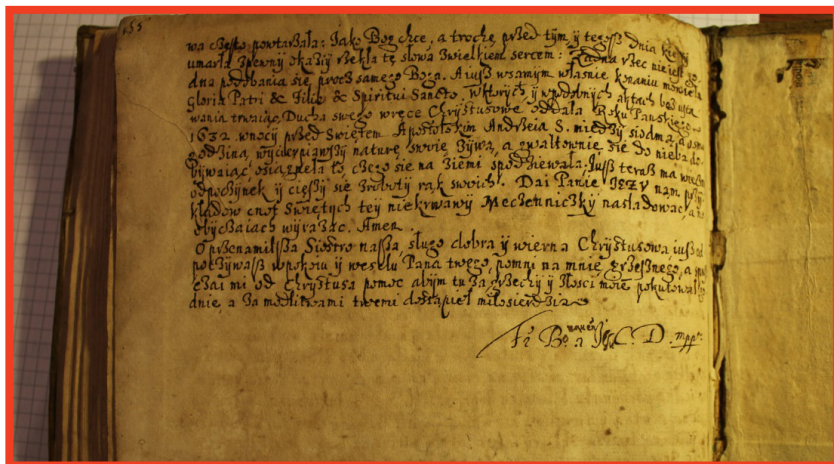
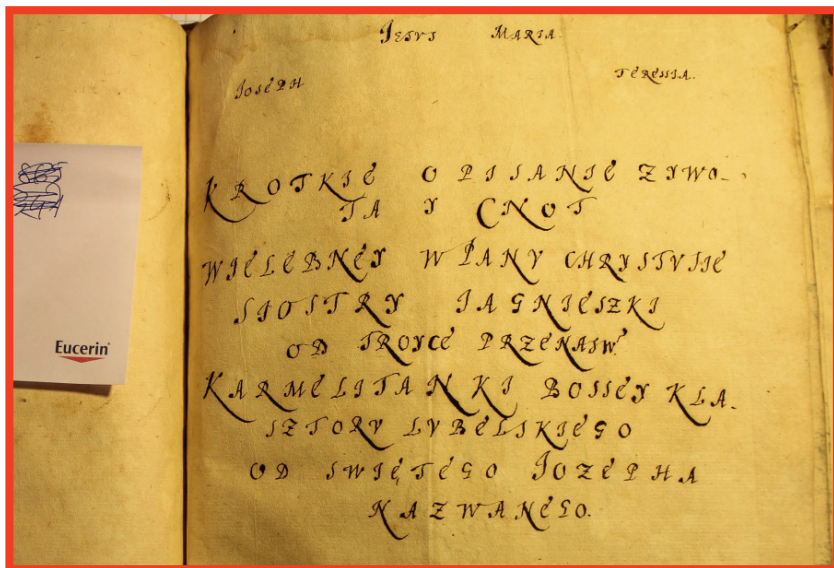
W KRAKOWIE,

w Drukarni Michała, Jozefa, Antoniego, Dydzewskiego,
J. K. Mci Typografa.

Red. pol. 7455/77

Konterfekt życia przykładowego, Kraków 1747

Z kilku pokoleń lubelskich „teresek” do dziś zachowało się kilka żywotów panien od św. Józefa czy poczętek. Niektóre z nich mają parę wersji i wiele odpisów – jest tak na przykład w przypadku żywotu Anny od Jezusa, Stobieńskiej, który ma wersję polską, łacińską, włoską, a był nawet wtórnie przełożone z łaciny na polski. Część tekstów została wykorzystana przez XVIII-wiecznego hagiografa do utworzenia poczytnego kompendium: *Konterfekt życia przykładnego* (Kraków 1747). Te same wersje przedrukował później reformat – Florian Jaroszewicz, autor zbioru żywotów świętobliwych Polaków i Polek: *Matka świętych Polska* (Kraków 1767). Za pośrednictwem XVIII-wiecznych zbiorów, a wobec unicestwienia pierwotnych ksiąg żywotów konwentalnych, biografie te się zachowały, choć w zmienionej zapewne formie. Dzięki temu znamy na przykład bardzo interesujący żywot Agnieszki od Narodzenia Najświętszej Marii Panny, Wężykówny.



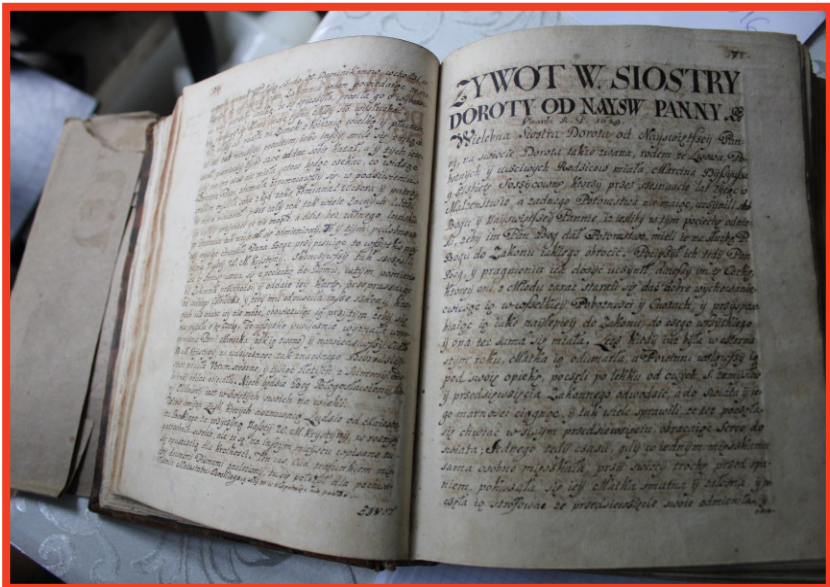
Rkps Archiwum Prowincji 498: Żywot Agnieszki od Trójcy Świętej, Myszkowskiej

Pomimo tego, że teksty hagiograficzne realizowały utrwalony przez stulecia schemat (czy kliszę strukturalną), obejmujący takie elementy, jak: narodziny, powołanie, świętobliwość życia, opis śmierci, nadzwyczajne okoliczności po śmierci świadczące o świętobliwości zmarłej, utwory te są cennym źródłem wiedzy o życiu codziennym i mentalności XVII-wiecznych zakonnicek. Ocalone do dziś żywoty karmelitanek lubelskich dotyczą pańien:

- Doroty od Najświętszej Panny (zm. 1629): „Księgi, w których są krótko opisane żywoty”, rkps BKB 253 oraz *Konterfekt życia przykładnego*, s. 133-135);
- Agnieszki od Trójcy Świętej, Myszkowskiej (zm. 1632): Bonawentura od Jezusa: „Krótkie opisanie żywota i cnót wielbnej w Panu Chrystusie Siostry Jagnieszki od Trójce Przenajświętszej”, Archiwum Prowincji Karmelitów Bosych rkps 498; Ignacy od św. Jana Ewangelisty: „Vita et Mors sororis Agnetis a SS.ma Trinitate”, Archiwum Główne 90; „Vita della Venerabilis Sororis Agnete della Sant. Trinita”, 94a; *Ozdoba Karmelu zakonnego*, część trzecia, s. 279-281;
- Beaty od Matki Bożej, Drzewickiej (zm. 1639): Ignacy od św. Jana Ewangelisty, Vita et mors sororis Beatæ a Matre Dei, Archiwum Główne 90; Vita di suor Beata della Madre do Dio, Archiwum Główne 94a; *Ozdoba Karmelu zakonnego*, część trzecia, s. 279-281; „Krótkie zebranie żywota świętobliwego W[ielebnej] M[atki] Anny a Jesu”, rkps BKB 82, rozdz. XVI;

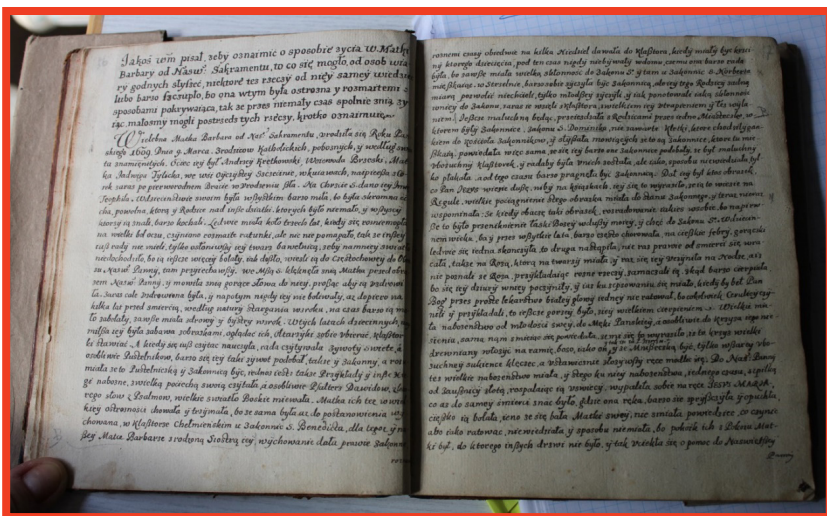
- Agnieszki od Narodzenia Najświętszej Marii Panny i św. Józefa, Wężykówny (zm. 1643): *Konterfekt życia przykładnego*, s. 193-197;
- Eufrazji od św. Jacka, Piaseczyńskiej (zm. 1646): „Księgi, w których są krótko opisane żywoty”, rkps BKB 253;
- Anny od Jezusa, Stobieńskiej (zm. 1649): autorzy – Stefan od św. Teresy, Kucharski, Ignacy od św. Jana Ewangelisty – „Vita della M. Anna de Geesu prima profesa in Polonia e Fondatrice do Lublino”, Archiwum Główne 94a; „Compendium vitae venerabilis Matris Annae a Jesu Polonae inter discalceatas virgines carmelitas primogeniae. Defuncta A. 1649”, Archiwum Główne 94b; “Breve compendium vitae V.M. Annae a Jesu Polonae [...] conscriptum lingua vernacula, postea latine factum a P.Fr. Justino a S. Hedvige. Anno 1669”; rkps BKB rkps 73; „Krótkie zebranie żywota świątobliwego W.M. Anny a Jesu”, rkps BKB 82; „Krótkie zebranie żywota W.M. Anny od Pana Jezusa przez wielebnego ojca Stefana”, BKB 263; „Żywot W.M. Anny od Pana Jezusa”, rkps BKB 253 i rkps BKB 49; *Konterfekt życia przykładnego*, s. 98-112;
- Teresy od Jezusa Maryi, Ligęziny (zm. 1654); autor Eliasz od Najświętszego Sakramentu, „Opisanie cnót i żywota Wielebnej Matki Teresy a Jesu” Maria BKB 82; *Konterfekt życia przykładnego*, s. 241-252;
- Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej (zm. 1670): autorka – Maria Magdalena od Zbawiciela, „Żywot Matki Barbary od Najświętszego Sakramentu”, BKB 288;

- Beaty Kolumby od Dzieciątka Jezus, Drzewickiej (zm. 1670); „Compendium vitae ac virtutum venerabilis Martis Beatae Columbae a Puero Jesu”, Archiwum Głównie 94 b1);
- Agnieszki od Pana Jezusa Baranka, Łżyckiej (zm. 1723): *Konterfekt życia przykładnego*, s. 325-334;
- Marii Egipcjanki od św. Jana Chrzyciela, Pieniążkowej (zm. 1727); *Konterfekt życia przykładnego*, s. 353-362.



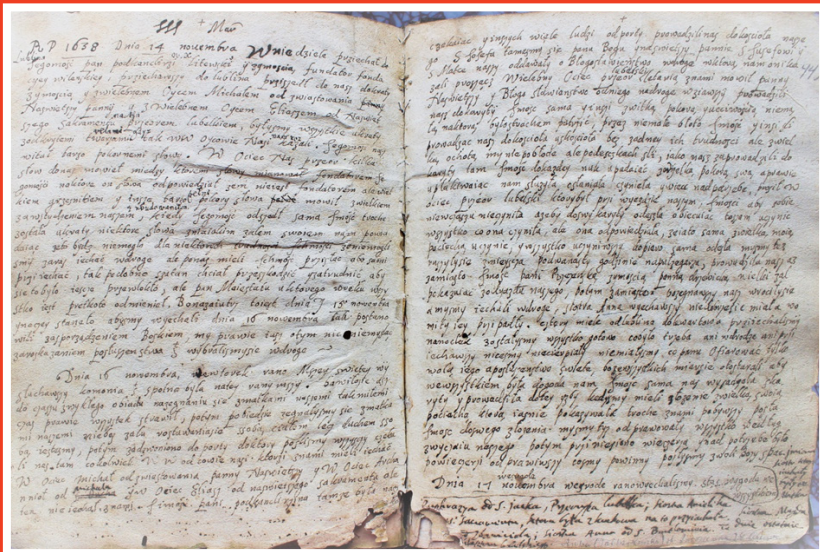
Rkps BKB 253

Pierwszymi autorkami żywotów zakonnych były współsiostry, które pisały żywoty do ksiąg zmarłych i wewnątrzzakonnych zbiorów. One też dostarczały materiałów pisanych i ustnych ostatecznym redaktorom i autorom – zakonnikom. Jedynym żywotem, do którego kształtu w żaden sposób nie dotychczasowej pracy zakonnik, był żywot Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej, spisany przez jej wieloletnią przyjaciółkę i powierniczkę – Marię Magdalenę od Zbawiciela, Żaboklicką. Tekst ten jest, co trzeba podkreślić, doskonały pod względem literackim. Utwór Żaboklickiej ma również cechy kroniki, pamiętnika, wspomnień, a jego autorkę można śmiało porównywać z mistrzem staropolskiego pamiętnikarstwa i nazwać kobiecym „Paskiem” w habitcie bosaczki.



Rkps BKB 288

Żywot Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej spisany został przed 1677 rokiem w Poznaniu. Zachowanym rękopisem staropolskim zawierającym ten tekst jest manuskrypt BKB 288. Do przekazu dołączone zostało kierowane do sióstr lubelskich obszerne „Opisanie choroby i śmierci matki fundatorki”, spisane najprawdopodobniej przez Agnieszkę od Pana Jezusa Baranka, Iżycką lub Eufrazję Teresę od Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie, Pajewską. Nie wiadomo, z jakiego powodu biografia niepospolitej lubelsko-poznańskiej przeoryszy, o wyraźnych skłonnościach ekstatycznych, nie została włączona do *Konterfektu życia przykładowego* w 1747 roku. Manuskrypt spisała znakomitą kaligraficznie ręką Agnieszka od Pana Jezusa Baranka, Iżycka.



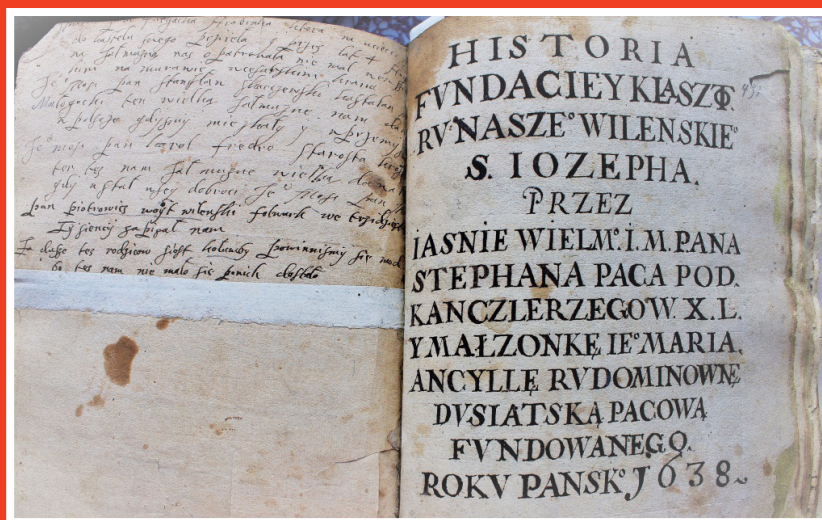
Rkps Archiwum Prowincji AKBW 22

DIARIUSZ PODRÓŻY DO WILNA MARII MAGDALENY OD ZBAWICIELA

Karmelitanki bose nie mogły opuszczać wybranego przez siebie klasztoru, a swoje życie spędzały za klauzurową kratą, tak też dzieje się do dzisiaj. Jedynymi okolicznościami, które mogły zmusić je do wyprawy, były: ucieczka przed wojną, zarazą oraz podróż w celu założenia nowej fundacji zakonnej. W pierwszej połowie XVII wieku tego rodzaju wyjazdy zdarzały się z racji rozbudowywania siedzib zakonu w Rzeczypospolitej. W 1638 roku podróż do Wilna i poprowadzenie klasztoru fundacji Stefana i Mariancylli Paców zlecono Marii Magdalenie od Zbawiciela, józefatce, jednej z pierwszych karmelitanek lubelskich. Tego rodzaju misje powierzane były najbardziej cenionym przez zakon bosaczkom, sprawnym intelektualnie, organizacyjnie, charyzmatycznym, o odpowiedniej formacji duchowej, potrafiącym przewycięzać pojawiające się wszelkiego rodzaju trudności. Panna, z domu Anna Żaboklicka, wyjechała do stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego 14 listopada wraz z Eufrazją od św. Jacka, Piaseczyńską, Angeliką od Najświętszego Sakramentu, Filipowiczówną i Anną od św. Bartłomieja, Łęcką. Karmelitanki dotarły do Wilna 8 grudnia.

Podróż na Litwę zaowocowała diariuszem spisany przez Marię Magdalенę od Zbawiciela. Rękopis, którego pierwsze strony widnieją obok, stał się podstawą rozpoczynającej kronikę wileńską *Historii fundacji klasztoru naszego wileńskiego*. Istnienie tego diariusza jest bardzo ważnym elementem w historii literatury

polskiej. Jest to bowiem pierwszy tego rodzaju zapis, którego autorką jest kobieta. Diariusze należały do często spotykanych w tej epoce sposobów dokumentowania i upamiętniania podróży. Jednak nie pisywały ich kobiety, a za pierwsze formy memuarystyczne w XVII i XVIII wieku zwykło się uważać zapiski Anny ze Stanisławskich Zbąskiej (1685), notabene również czasowo przebywającej w klasztorze karmelitanek lubelskich od św. Józefa, czy na przykład Reginy Salomei Pilsztynowej (1760).



Rkps Archiwum Prowincji AKBW 22

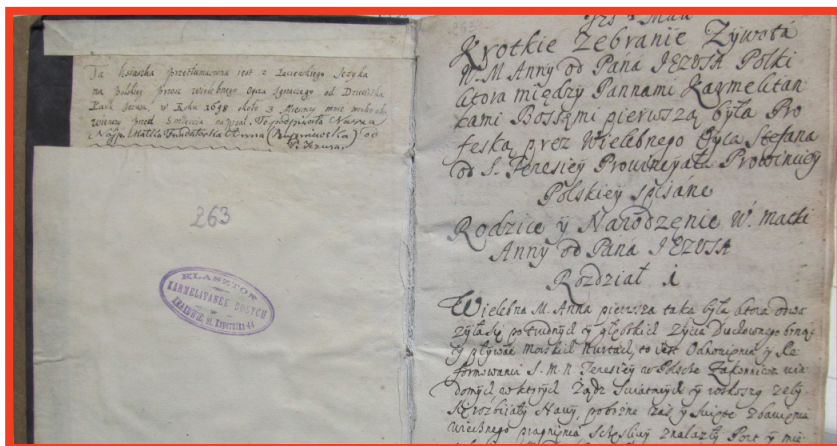
WYZNANIA DUCHOWE, AUTOBIOGRAFIE WENĘTRZNE I MISTYCZNE WIZJE

Zakon karmelitanek bosych wyrósł z doświadczeń ekstazy św. Teresy z Ávili i szkoły mistycyzmu hiszpańskiego. Najważniejszą ideą tego nurtu było zjednoczenie z Bogiem, poznanie go poprzez miłość i uniesienie, a droga duchowa wiodła przez oczyszczenie, oświecenie i zjednoczenie. Wobec wzorców, charyzmy i autorytetu świętych założycieli – Teresy Wielkiej i św. Jana od Krzyża, a także w kontekście ogólnego klimatu duchowego epoki baroku, w środowisku karmelu polskiego w pierwszej połowie XVII wieku pojawiły się trzy postacie uznane przez współczesnych sobie za doświadczające mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Najstynniejszą pośród nich była Teresa od Jezusa, Marchocka – profeska krakowska, później też bosaczka lwowska i warszawska (zm. 1652), która pozostawiła po sobie autobiografię mistyczną spisaną na zlecenie spowiednika i kierownika duchownego. Dwie inne zakonnice doświadczające „odejść”, czy – jak nazywano te pozaracjonalne stany – „raptów”, związane były z karmelem lubelskim. Mowa o Annie od Jezusa, Stobieńskiej i jej uczennicy – Teresie Barbarze od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej. Pierwsza z nich, podobnie jak wspomniana wyżej „warszawska Teresa”, jak nazywano Marchocką, sporządziła na zlecenie spowiednika notatki duchowe o charakterze autobiografii mistycznej. I tak jak w przypadku Marchockiej, nie zachowały się one w całości, ale zostały przytoczone w jej żywocie przez hagiografa. Zachowane fragmenty mają charakter wizji

lub proroczych snów, opisów stanów wewnętrznych, objawień, widzeń Osób sacrum czy Męki Pańskiej:

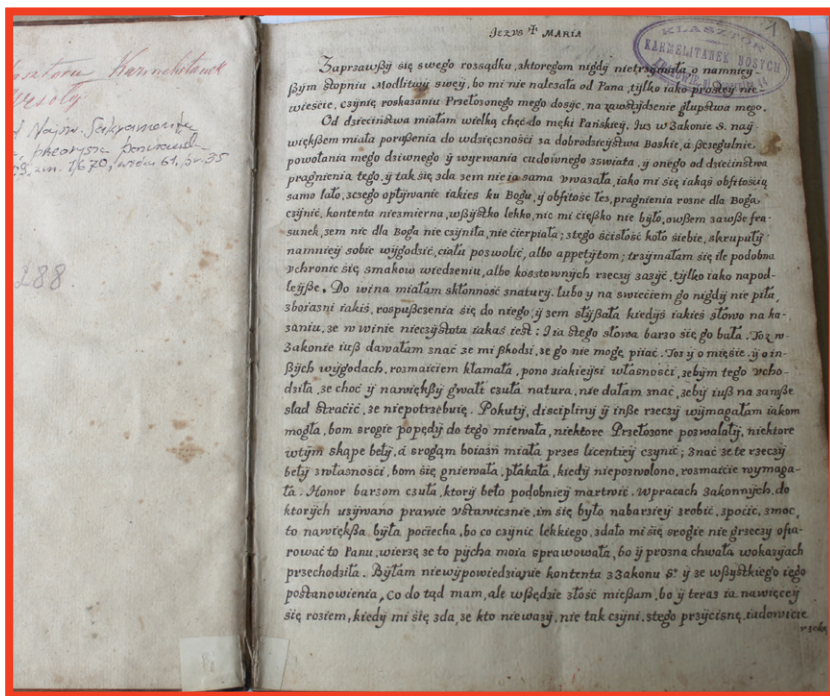
Drugi raz – mówi – wyraził mi się Pan Jezus na krzyżu rozbity, jako matka, którą się dzieciątkiem w boleściach morduje, a zdało mi się, że wtenczas na krzyżu, kiedy wisiał na Kalwarii, wszystkie wybrane do królestwa swego zrodził, onąż miłością, z której tak okrutne boleści znosił. [rkps BKB 82]

Anna od Jezusa, Stobieńska, która była przeoryszą józefatek i mistrzynią nowicjatu w Lublinie i Krakowie, pozostawiła po sobie również nauki i fragmenty kierowane do swoich uczennic i współsióstr. Teksty te były otaczane quasi-kultem, podobnie jak ciało siostry po jej śmierci. Zapisane zostały między innymi w rękopisie PTPN 130: „Zbiór modlitw i nauk religijnych”; BKB rkps 271 „Sentencje do matranki po jutrzni pisane ręką W[ielebnej] Anny od Jezusa”.



Rkps BKB 263: Krótkie zebranie żywota W[ielebnej] M[atki] Anny od Jezusa

Karmelitanką, po której pozostały zachowane zapiski autobiograficzne, była Teresa Barbara od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowa. Nie jest to rękopis autorki, ale kopia spisana przez Agnieszkę od Pana Jezusa Baranka, wychowankę Zadzikowej, przed ok. 1677 rokiem (rkzps BKB 288). W manuskrypcie znajdują się dwa zeznania duchowe mające charakter biografii, spisane na polecenie spowiednika lub kierownika duchowego: pierwsze na początku lat sześćdziesiątych XVII wieku w Lublinie, drugie po 1666 roku w Poznaniu.

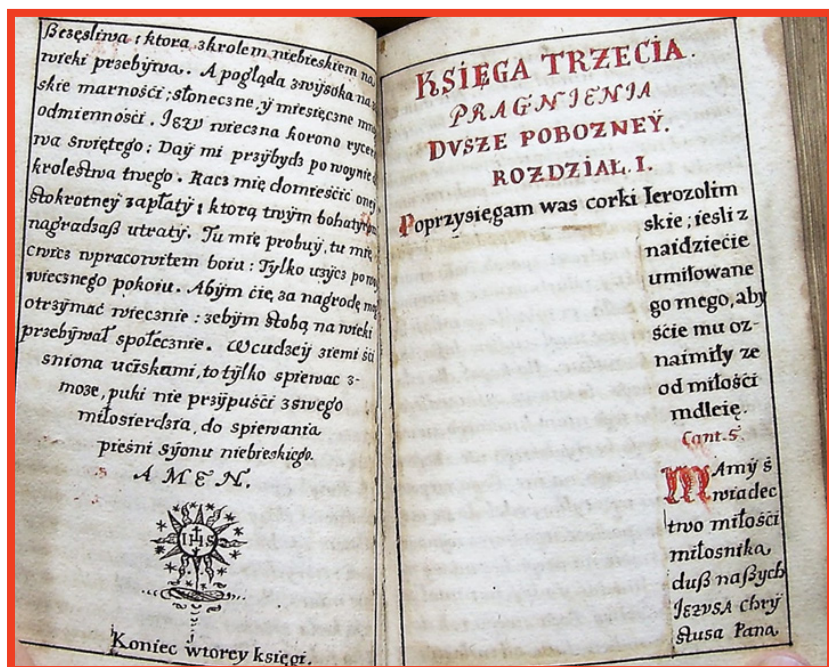


MODNE LEKTURY – POBOŻNE PRAGNIENIA Z LUBLINA

Na europejską wyobraźnię religijną XVII wieku bezdyskusyjnie największy wpływ miała książeczka niderlandzkiego jezuita Hermana Hugona *Pia desideria*, wydana po raz pierwszy w 1624 roku w Antwerpii. Był to zbiór czterdziestu sześciu emblematów utrzymanych w tonie poezji oblubieńczej, w których każdy składał się z biblijnego motta, grafiki oraz poetyckiej elegii opisującej miłosne perypetie duszy i Oblubieńca Bożego. W oryginale wyposażonym w obrazy Boetiusa a Bolswertu, do emblematów dodano również fragmenty pism patrystycznych, pełniących rolę komentarza do pełnych uniesień utworów poetyckich. Zbiór, który zdominował myślenie religijne epoki, otrzymał polską drukowaną wersję za sprawą Aleksandra Teodora Lackiego dopiero w 1673 roku, choć przekładu rękopiśmiennego dokonał wcześniej jezuita, Mikołaj Mieleszko, w 1657 roku. Prace te omijały jednak wspomniane wątki patrystyczne, wyeliminowane też w wielu europejskich edycjach zbioru. Zupełnie innego rodzaju parafrazy zbioru używały lubelskie karmelitanki i to już na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych stulecia. W odnalezionych niedawno rękopisach znajdują się dwie różne wersje *Pia desideria*. Wyjątkowość tych zabytków polega na tym, że odwołując się do obrazów i struktury tychże emblematów, w sferze słowa posługują się wyłącznie fragmentami tekstów patrystycznych.

Obydwa rękopisy pochodzą z klasztoru Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Autorką zapisów była Agnieszka

od Pana Jezusa Baranka, Iżycka. Pierwszy z nich, samodzielny kodeks: „Książeczka pragnienia dusze pobożnej”, zachował się w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im W. Stefanyka, sygn. CT 118348. W tej rękopiśmiennej książeczce autorka-kopistka zamieściła też obrazy, najprawdopodobniej wycięte z nieznaney nam dziś edycji *Pia desideria*, które jednak się nie zachowały. O tym, że pierwotnie były dołączone do manuskryptu, świadczą resztki kleju na kartach zabytku.



Rkps LNNBU CT 118348

Drugi zbiór: „Strzały serdeczne z Pisma świętego i ojców świętych zrobione, a od dusze nabożnej ku niebu wypuszczone” wpisany został przez tę samą Agnieszkę od Pana Jezusa Baranka do sylwicznego manuskryptu – modlitewnika, który przechowywany był w Archiwum Prowincji Karmelitów Bosych w Krakowie, sygn. AP 246. Rękopis ten zaginął kilka lat temu, a jedynym jego śladem jest wykonana uprzednio kopia cyfrowa. Obydwa stanowią przykład wysoko ocenianej kultury literackiej konwentu Początkowskiego, ambicji czytelniczych zakonnic. Nie jest również wykluczone, że właśnie na ich potrzeby powstały te zbiory. Pierwszy z nich, czyli „Książeczka pragnienia dusze pobożnej”, spisany został w klasztorze Niepokalanego Poczęcia w 1662 roku. W pracę w niejasny sposób zaangażowana była Teresa Barbara od Najświętszego Sakramentu, o czym świadczy jej wpis o treści: „Za pracą proszę o ratunek dusze po śmierci przez ofiary Mszy Świętych zakupić i paciorków mówienie. Teresa Barbara od Naś[więtszego] Sak[ramentu]”. Datacja drugiego rękopisu nie jest bezpośrednio wskazana, przyjmuje się, że powstał on na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVII wieku. Zbiory te łączy ręka kopistki i jej szczególna predylekcja do perfekcyjności wykonania rękopiśmiennej książeczki w niezwykle małym formacie.

wiem pokoi, a po rybnku zwiady Chryztus spras
dlmos, a na rybnku niepramosi. Sec. Dehromy on
rybnkom, chronimj sie ulic. s. Ambrozj de hromy. d. 11.

XII.

Czyliście widziały ktorogo mielcie dusza mi
luczko odśledzj od nich znalazłam tego ktorogo mi
dusza mota. potmalam go, y niepuszc go. Cant. 3.

Tem silniej ymocyey znalazłonego tezymal
mgo nierychli, ktorogom sukala znalazłam. s. Bala
in cap. 3.

XIII.

Gdyś mnie dobrze tnoac pesy Boge pobladae ul
nie nadzete, moie. Psal. 22.

Porocz wshelkie mielosci, wsiyżtkich mielosci mi
nosci, bo preknieszy jest ten, który stworzył nioy y
stemi. s. Augustyn in Psal. 39.

XIV.

Pod cieniem tego ktorogo mielcie, siedzialam. Can
Cien esziny ai, zszeszy materjalnei y owiatla, y
potroznem ochlady, od upalenia slonca, y obrona od
niepogody. Drewno symoty to jest tablon iest brzo,
a mielcy omoc tego. Chryztus Pan cien obrona ako o
chloda narodu ludzkiego, ktorą ma od niego. s. Bern
in Cap. 2.

XV.

Jakos mamy spienac piseni panską mitemo
dsey. in Psal. 150.

Obym mogl to mowic co one chory Angliki
soto spemany, iakobym szczęcia wsiyżtkiego dostac
iakobym zcheca wsiyżtkiego siebie myslal na chwale
twoie, y wydal. s. Augustyn. cap. 30.

KSIEGA TRZECIA.

Wzdychania dusze mlichuocy Pana Boga. I.

Poproszącą mam Ciebie, Seruzalemskie, resti
znadziecie ukochanego mego, abyscie mi oznamiły
tes mielcie od mielosci tego. Cant. 3.

Ornaimiere ze odmielosci tego mielcie dla miel
kiego pragnienia natwoaz tego patrzenia, restko mi
barzo mtem szymoce, yzaletoze teras nieteriego mi
gnantia sznosz, odaloki, y sziespiec moze. s. Augustyn
in cap. 1.

II.

Oblosete mta, kwiecietem, osyberte mta, rablkami, ho
mlecie, od mielosci tego. Cant. 2.

Dobro to zaprawde, mielosci, gdyś ta choroba nie
rest do smierci, ale ku symotom, aby Bog przez nie
bed umielbiony, gdyś zopal ten, abo gorzka, nie po
chodz od ognia mścącego, ale od ognia doskonałem
csyńcącego. s. Gissen in cap. 2.

III.

Ukochany jest mój mame, a m temu, który sie
pasie miedzy lekami, puki dzien nie nadacze, a nie
premang, cionte. Cant. 2.

Ty tedy, który to cysztot, abo szlysi, Stawaj sie,
mte, lilią pesy sobie, resti, chceś aby ten, który miedzy
hlami mtejska, wotbie mcszkal. s. Bernard, in cap.
serm. 71.

IV.

Ja ukochanemu memu, y domue sądze, abo obro
centie tego. Cant. 7.
Serce moie, potmielu, rzeczach, wosprosia sie, y te, y

Wier nagosci rest stalecna.

Mysl spohocna y bezpiecna.

Bo ktora nie nie unosi.

Nie tez wzgore, niemynosi.

Mie tey, nadol, niepotagnie.

Która centem, swoe osygnie.

Leez, gdy czego, peagnie dostac.

Sprucamana, musi, ustac. Amen.

Zakonnem bytoś nie, na samey, siacie, abo
habiete, samisole, ale, na tem, sebijon, do
wiskiego, siopnia, abo, stana, doskone
losci, ciagnal, który, sam, tylko, zakonn
go, esziny, s. Matka, z, zyma, s
zakonną, oboje, k, z, zyma, s
zakonną, aby, wsiyżtkie, rzeczy, potuucila, y, siamie, s
pozegnala, y, tey, wsiyżtkie, rzeczy, odstapily, y, sluzki
tey, wyprzedzaly, poniewaz, Bog, sam, skarbem, tey,
potrech, y, roskojny, chwala, chce, być, W. O. Jan, co
sac, inim, 10.



Co dok, abo stana, doskone
MIVI ET, sam, tylko, zakonn
SOPORA, z, zyma, s
TIS SIAM, z, zyma, s
ET EXA, z, zyma, s
REK, z, zyma, s

Panie przed toba, ten, wzdychanie, moie, nie, rest, skrite, przed, toba. Psal. 37.

KSIEGA PIWRSZA.

Wzdychanie dusze pokutujący.

I.

Dusza mota, ządala, cie, wnoacy, Wzawsza, sm, w, 20.
Ma, ten, smiat, nocny, smiere, y, niewmolei, ludebie, ale, co
miamie, ze, smiat, ma, nocny, gdy, prawie, wam, iest, nocny,
wsiyżtek, iest, palosony, wrociemnościach, s. Bernard, in
Cant. a, sermo, 25.

Z.

Bose, ty, sznafi, głupstwo, moie, a, wyszpek, me, -
nie, są, tobie, tame. Psal. 68.

Nie, nie, są, rozni, od, salonnych, ktorzy, rzeczą, cem,
sztem, y, krotko, twaigcem, iakoby, wiesnie, szymu, sie,
yone, sobie, powoząq. s. Chryzostom, humil. 4, in, loannem.

III.

Zmluc, sie, nademq, Panie, bo, meci, chory, wrogom,
mie, Panie, ho, sztemone, są, koci, moie. Psal. 6.

Leplisy, po, wsiyżtkiem, smiercie, od, wschodu, slon
ca, aż, do, zachodu, tego, crefsko, chorowicy, cłomiec,
sio, dla, uzdowienia, ejsko, chorowicy, szpil, zubeba, me

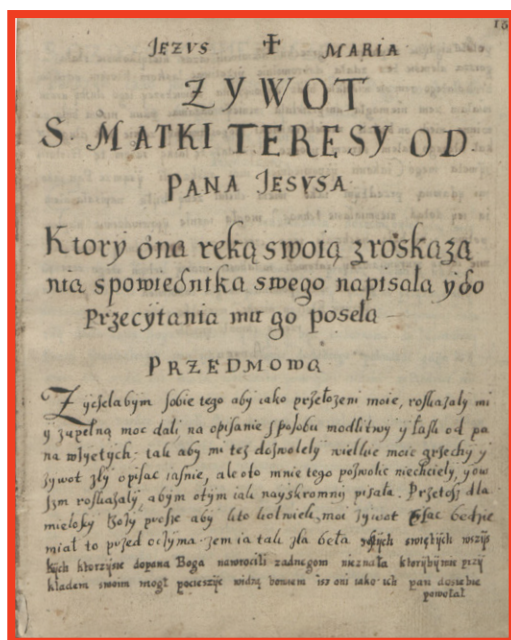
Rkps APKB AP 246 (obecnie zaginiony)

ZBIORY PISM FORMACYJNYCH, SYLWY DUCHOWOŚCIOWE

W środowisku karmelitańskim, w którym codzienna lektura religijna była wymogiem reguły zakonnej, ogromna rola przypadała rękopiśmiennym przekazom tekstów. Bosaczki zarówno czytały, jak też kopiowały ważne dla zakonu utwory i tworzyły książki rękopiśmienne. Często spotykaną formą były kodeksy grupujące różnorakie teksty religijne, hagiograficzne, teologiczne, listy, traktaty, kazania, nauki dla zakonnic, poezje, kolędy – w całości, we fragmentach, niekiedy w autorskich kompilacjach. Do najczęściej kopiowanych utworów należały pisma św. Jana od Krzyża, św. Teresy z Ávili, innych klasyków karmelitańskich, na przykład poczytnego Jana à Jesu Maria, oraz autorów polskich – Stefana od św. Teresy, Kucharskiego, Hieronima od św. Jacka, Cyrusa.

W obrębie tego rodzaju rękopisów, jako dziedzictwo lubelskich karmelitanek, uwagę zwraca manuskrypt obecnie znajdujący się w Bibliotece Seminaryjnej w Sandomierzu. Jest to księga zawierająca obszerny „Żywot świętej Matki Teresy od Jezusa”, „Bullę kanonizacyjną Teresy świętej” oraz teksty Stefana od św. Teresy Kucharskiego: „Baranek wielkanocny”, „O groncie pokory”, „Traktat o modlitwie” oraz „Widzenie dziwne W[ielebnej] Matki Anny od św. Augustyna”. W końcowych partiach rękopisu figuruje nieukończona kopia *Żywego płomienia miłości św. Jana* od Krzyża. W większości manuskrypt spisała Agnieszka od Pana Jezusa Baranka. Na stronie 656 znajduje się dedykacja, z której wynika, że rękopis został ofiarowany przez nią w 1678 do

klasztoru Niepokalanego Poczęcia w Lublinie jako pamiątka po Teresie Barbarze od Najświętszego Sakramentu i Marii Magdaleny od Zbawiciela, Żaboklickiej, niedługo po śmierci tej drugiej (1677). Agnieszka od Pana Jezusa Baranka wskazała też, że „tych książek obie matki nasze i fundatorki zażywały” , co oznacza, że manuskrypt pochodzi sprzed 1670 roku. Były one także współautorkami tej księgi, jest ona bowiem spisana przez trzy ręce: oprócz pisma Agnieszki od Pana Jezusa Baranka, zidentyfikować można tu charakter ręki Marii Magdaleny od Zbawiciela i najprawdopodobniej Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu.



Rkps 41 Biblioteka Diecezjalna Sandomierz

I E Z Y S M A R I A T e r e s a .

Joseph T e r e s a .

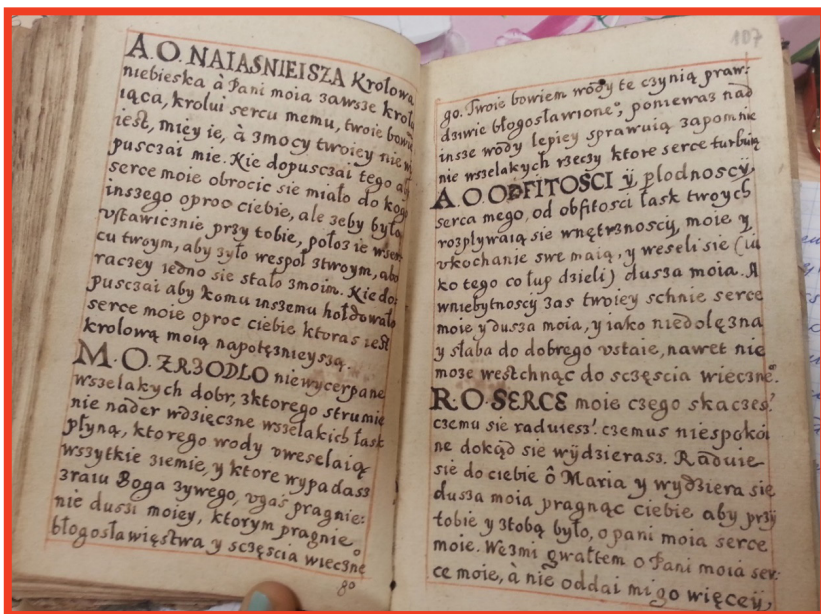
REIESTA TINI KSLA 3CK

Tymot 5	Terezy Matke naszej	karła	13.
1	Rozdział pierwszy odzyskanie 5 Matki zrodzicak my	karła	14.
2	Rozdział drugi jako pomienione cnoty trzeci parolu	karła	19.
3	Rozdział trzeci jako my pomagaj dobiec łowariedna	karła	27.
4	Rozdział czwarty jako uwaga jakie cnoty se wstala z dani karła	31.	
5	Rozdział piąty jako cnoty chwały czerpała	karła	42.
6	Rozdział szósty jako wiec Janina P. B. ze wstaliak kalcion dal		
	109 wtem prawnianu woli my woli E. g. jako woli cnoty wpatrona 5 Jozef karła 53		
7	Rozdział siódmy jako kaci od P. Boga wzięci dlewa	karła	62.
8	Rozdział ósmy jako dawa ruz kaci 30 do koma modlitwy wpatrona karła	60.	
9	Rozdział dziewiąty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	69.	
10	Rozdział dziesiąty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	93.	
11	Rozdział jedenasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	101.	
12	Rozdział dwunasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	115.	
13	Rozdział trzynasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	121.	
14	Rozdział czternasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	137.	
15	Rozdział piętnasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	146.	
16	Rozdział szesnasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	160.	
17	Rozdział siedemnasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	167.	
18	Rozdział osiemnasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	173.	
19	Rozdział dziewiętnasty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	184.	
20	Rozdział dwudziesty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	196.	
21	Rozdział dwudziesty pierwszy jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	214.	
22	Rozdział dwudziesty drugi jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	220.	
23	Rozdział dwudziesty trzeci jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	235.	
24	Rozdział dwudziesty czwarty jako kaci kaci od kaci 30 modlitwa karła	241.	

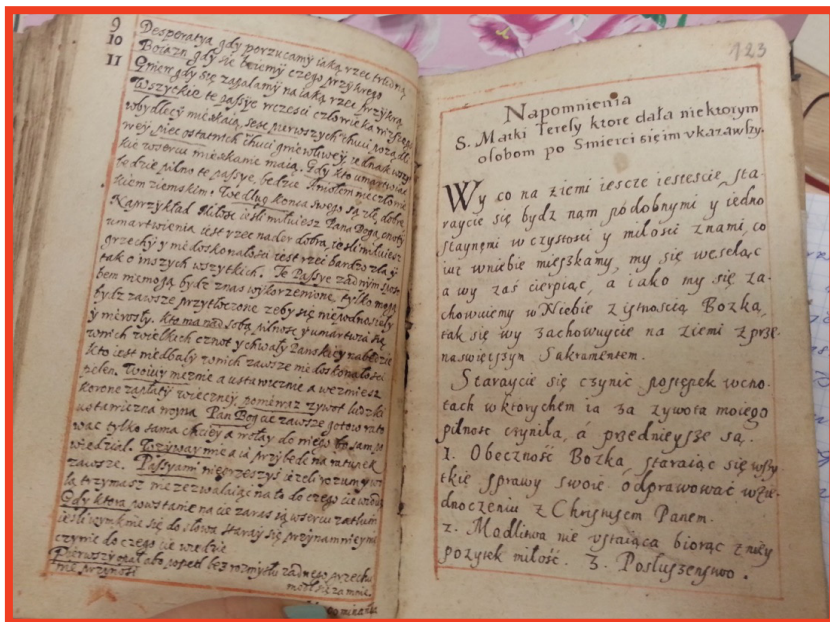
Rkps 41 Biblioteka Diecezjalna Sandomierz

Drugim tak obszernym rękopisem, z którym bez wątplenia związana jest postać konkretnej karmelitanki, jest ponad 700-stronicowy manuskrypt z początków XVIII wieku: „Oficja z różnemi nabożeństwami w jedno zebrane”, znajdujący się obecnie w Archiwum Narodowym w Krakowie, sygn. 29/635/0/15.4/3332. Jest to rękopis należący do Kolumby Teresy od Duchy Świętego, Myszkowskiej, józefatki, przebywającej w klasztorze od 1666 roku (zm. 1709).

Niewiele pamiątek po karmelitankach bosych zachowało się w samym Lublinie. W zbiorach Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego znajdują się dwa interesujące rękopisy o karmelitańskiej proveniencji. Pierwszy z nich oznaczony jest sygnaturą 457. Jest to zróżnicowany co do zawartości manuskrypt. Uwagę zwracając utwory o tematyce maryjnej, w których krzyżują się kult Matki Boskiej z quasi-erotyczną metaforą oblubieńczą, zwyczajowo łączoną z religijnością chrystologiczną. Niektóre segmenty tekstu akrostychicznie składają się na imiona i godności Maryi, na przykład MARIA – MARRA (łac. *marra* – kotwica).



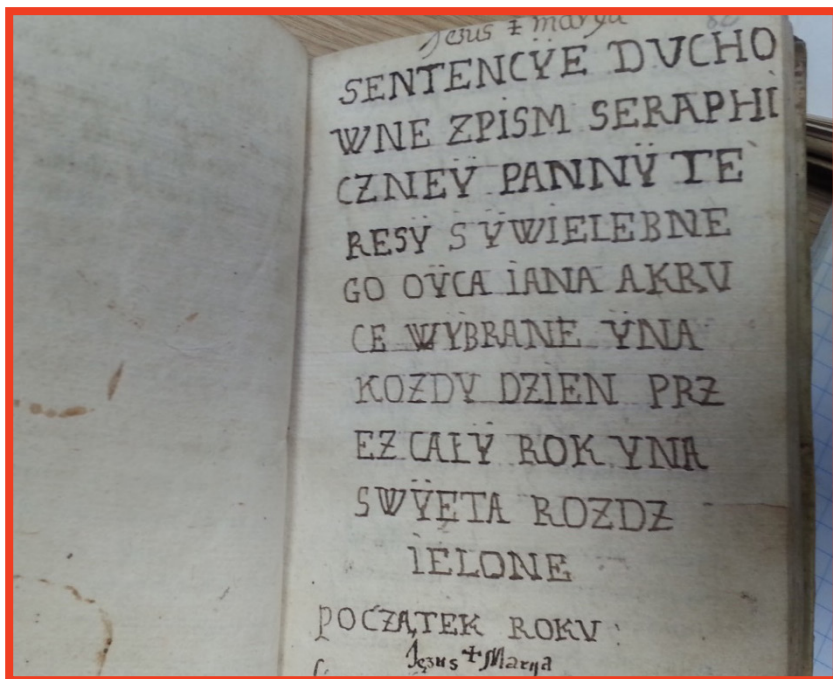
W tym samym rękopisie znajdują się różnorakie teksty formacyjne, przekłady i parafrazy pism św. Jana od Krzyża, św. Teresy z Ávili.



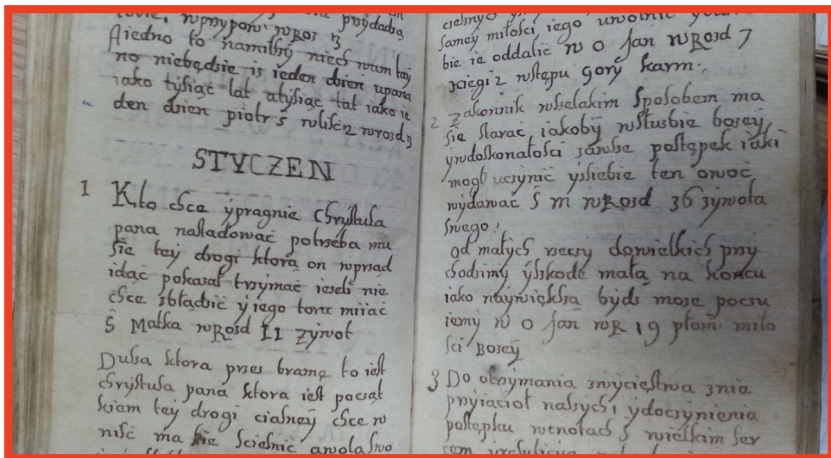
Rkps Bibl. Semin. Lubl. 457

Pisma klasyków karmelu, świętych założycieli i charyzmatycznych nauczycieli przez karmelitanki były często twórczo przetwarzane. Siostry bardzo dobrze znały utwory obydwójga mistyków. Teksty św. Teresy z Ávili rozpowszechniano w obiegu rękopiśmiennym oraz poprzez edycję z 1665 roku. Natomiast pisma św. Jana od Krzyża nie zostały wydane w epoce staropolskiej, a w XVII i XVIII wieku znano je wyłącznie z przekazów

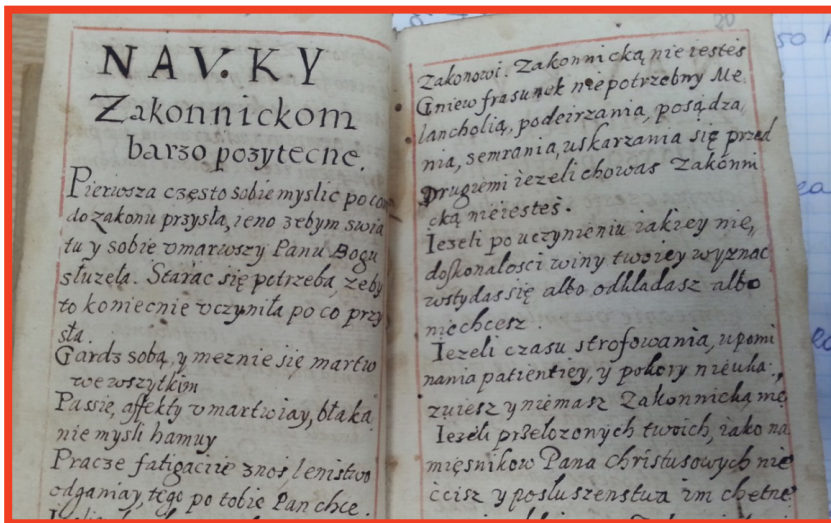
rękopiśmiennych i karmelitańskiego obiegu wewnętrznego. Na potrzeby karmelitanek sporządzono kilka przekładów jego poezji i traktatów. O wspomnianym twórczym podejściu do dziedzictwa obydwójga świętych świadczy rękopis Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego 456, który, oprócz typowych dla środowiska zakonnego nauk dla mniszek, zawiera kalendarz na każdy dzień roku, gdzie poszczególnym dniom przyporządkowane zostały odpowiednie, adnotowane sentencje karmelitańskich założycieli.



Rkps Bibl. Semin. Lubl. 456



Rkps Bibl. Semin. Lubl. 456



Rkps 456 Bibl. Semin. Lubl. Nauki Zakonnickom bardzo pozyteczne

KANTYCZKA POCZĘTEK I TWÓRCZOŚĆ PAULI MARII OD JEZUSA

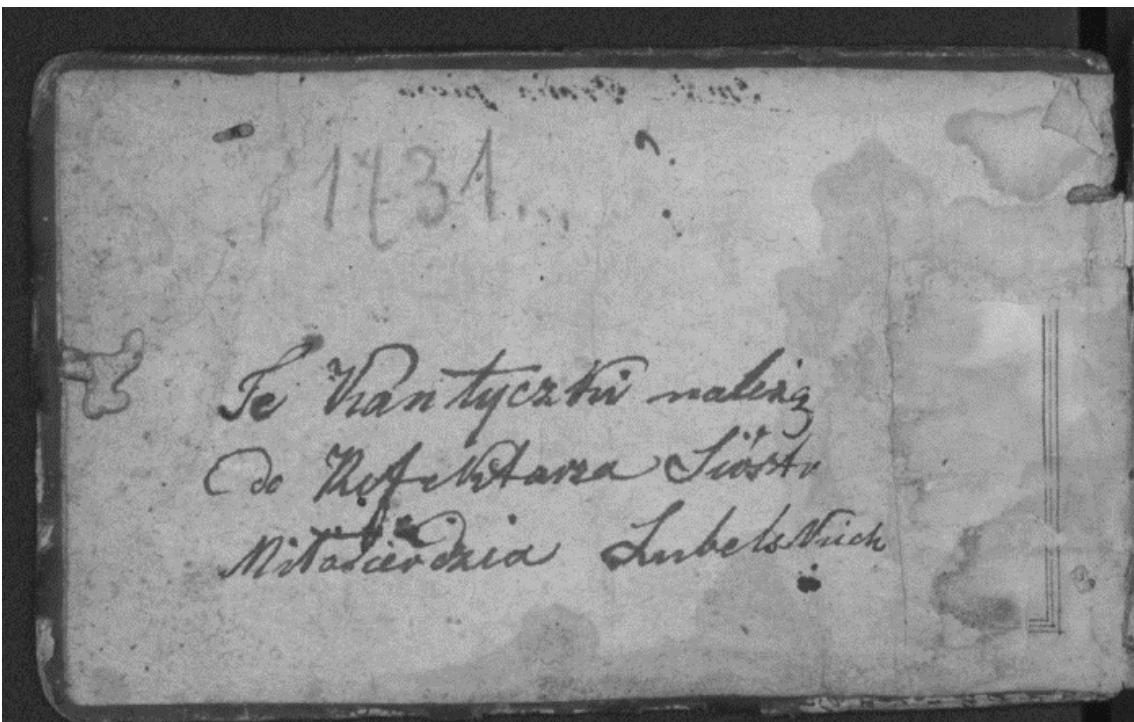
W zasobach pokarmelitańskich z całego kraju znajduje się wiele kantyczek i zbiorów kolędowych. Karmelitanki bose specjalizowały się w zbieraniu i pisaniu kolęd, a ryty bożonarodzeniowe były w zakonie szczególnie rozbudowane. Zachowało się wiele kolęd, których bohaterkami są, oprócz Jezusa, zakonnice: Febronie, Teofile, Frozyny, Róże, Beaty, Eufrozyny, Marty – kobiety o typowych dla zakonnych predykatów imionach. Na Boże Narodzenie karmelitanki nie tylko układały kolędy i pastorałki, ale też wystawiały widowiska jasełkowe, których były autorkami i publicznością jednocześnie. Wiadomo, że w klasztorach żywy był również obrzęd kołysania Jezuska, obchodzenia cel w lalką symbolizującą Dzieciątko. Najwięcej zachowało się kantyczek z XVIII wieku. W zbiorach PAU PAN w Krakowie znajduje się podpisana przez Hieronima Łopacińskiego kantyczka z zapisanymi 236 kolędami (rkps 1731). Styl piśmienniczy wskazuje na XVIII wiek. Obejmujący ponad 480 stron zbiór posiada wpis proveniencyjny: „te kantyczki należą do refektarza sióstr miłosierdzia lubelskich”. Jak wiadomo, klasztor Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny został przejęty przez siostry miłosierdzia, potocznie zwane szarytkami, a ostatnie karmelitanki bose dokończyły swój żywot w nim w drugiej połowie XIX wieku. Kantyczka ta, choć należała do „refektarza sióstr miłosierdzia lubelskich”, nie była jednak ich dziełem, ani nie należała do kultury literackiej szarytek. Dowodzi tego wpis na s. 328. Znajduje

się tu typowa dla zakonu karmelitanek bosych pieśń o incypicie:

Ej święty zakonie Karmelu:

*Ej święty zakonie Karmelu,
Większe niż w Wawelu
W tobie skarby, gdy je zamówiło
Słowo Boskie oraz zostawiło
Skrypt łzami zalany...*

Tekst ten jednoznacznie wskazuje na właściwą proveniencję rękopisu, który należał do karmelitanek lubelskich i wraz z ruchomościami klasztorными został przejęty przez siostry miłosierdzia. Ta sama kolęda figuruje również w innych rękopisach bosaczek, między innymi w XVIII-wiecznym rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej, 3639 I, s. 295-297, zawierającym przede wszystkim kolędy i pastorałki.



Im V. Proba pióra

Kantyczki

Z XVIII w.

Rkps PAU PAN 1731

A. L. L. L. L.

Dziwna odmiana ze węgry siana, nieogarniony jest uwiniony
 Skarb znamienity w siano zakryty, gdy go odkrywa ceny nabywa
 Już poświęcone y uwielbione nazwać się może od ciebie Boże.
 Przechodzi kwiecie barwą co wlecie Ziemia wydać na wszystkie kraie
 Roza błednie, Narcys wspaniale, kwiat liliowy lub pietlowy
 I twej Siedlonosci tracą wonności, więc Pastu szeta y wybydłota
 Pochwalcie Pana z takiego siana, dajcie dostatek iemu w podatki,
 Wszystko darując mi nie zatrućcie, w ostatku prochu sypać po trochu
 Do kę proteczki pod poduszeczki, iak go nie stanie daj sobie Panie.
 W dlugu za siano, ktoreć wysłano, a tak kontenci bydlęciny sypać zapłaty dano,
 nam obiecany.

39

Idę do szopki z kapelą, niech się przyeli wesela,
 Skaczą Pa stu szeta, nawet y bydłota, w stajonce wstawienie.
 Niosę skrzypczki podwojne, nam dwa flejki, y strojne
 Niosę też cymbaty, tam gdzie Jezus mały złożył, złożył
 Na czym ma tylko kazeie, na aspie czyli spincie
 Czyha klawikordie, na trąbach y szlorcie, grac będe, grac będe.

Rozporoszone materiały rękopiśmienne pozostałe po karmelitankach bosych były w bibliotekach, do których trafiały, łączne intrologatorsko. Stąd wiele rękopisów bosaczek złożonych zostało z luźnych kartek o różnych formatach, pochodzących od wielu autorek. Przykładem takiego zbioru jest rkps Biblioteki Jagiellońskiej nr 3648. Dla dziedzictwa lubelskich „teresek” jest to zabytek istotny ze względu na fakt, że na s. 67 znajduje się utwór jednej z zakonnic konwentu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny. Autorką prezentowanej tu pieśni była Paula Maria od Jezusa (nazywana też Paulą od św. Wawrzyńca i Paulą od Krzyża), czyli „w świecie” Helena Tekla z Ossolińskich Lubomirska, magnatka, mecenaska i opiekunka karmelita-

Co tyjko chcecie ładnego, drabanta, czy gonionego
 To w muzyce moicy, według chęci swojej Znajdziecie, Znajdziecie
 Do głosu głównych przybień, niech zaśpiewają w tę parę, idy Jezus malenki, słucha
 Dy, szklent Marusia wpród będzie, trzymata na tej kolegdzieju stajenki z Ma tusią
 Tenorem Michasia, a baronem zaś Kasia, zaśpiewa, zaśpiewa.
 Teresia weźmie Ludwisia, Marysia i niemi zgodzi się,
 Niemnicy Benedysia, także Hieronimia zgodzi się, zgodzi się
 Spiewaycie wszyscy wesoło, czynicie tańcenne wraz kolo.
 Bo będzie dziecinka was słuchać malenka, czy dobrze, czy dobrze.
 Pięknie pomatu y ładnie, spiewaycie wszyscy y składnie
 A gdy zaśpiewacie, Jezus wam w zaplaui da niebo, da Niebo
 Matko wielobney samego, daj Jezusa matego
 Ten instrument wdzięcznie by tu grały wczynie tak Liczy tak Liczy
 Już czas nadchodzi ze się, narodzi ⁴⁰ małe pachole w lichey Stodole
 Wpieluszkach leży, a kłosa pobieży, ia ia ubogi w onto mroz stoji pobiegnie

nek warszawskich, która wstąpiła do klasztoru poczętkowskiego w Lublinie niedługo przed śmiercią w 1677 roku. Tekst jej dowodzi, że „wierszopisanie” w środowisku karmelitanek bosych było rozpowszechnioną i pożądaną umiejętnością. Zapis pieśni zwraca uwagę ze względu na wielokolorową notację, widoczne jest tu użycie nie tylko różnych odmian czerwonego atramentu, ale na kolejnej stronie również zielonego, co było bardzo rzadko spotykane w rękopisach karmelitanek.

Wesłas Tworzenko promienia Jasnego
Jusz ożywiay y oświecaj
Wiemnościach tego żywo
nas uweselaic
Niech także wosa łask Boskich obficie
spadnie na wszystkie wiernych znamien
upalone y wagnione
Serca nasze dla twych zas
benda prosilone
Tyre iusz wiecznie Bogu ulubiony
Janie szczęśliwy y Błogosławiony
Anam swego Oycowstwa
dodawaj zawsze Ratunku
w potrzebie każdego

64
+
P I Ę S N

Iaśnie W. niegdy Lubomier-
skiej Tekli Woiewodziny —
Krakowskiej potym Siostry
Pauli à S. Laurentio Karme-
litanki Bossey.

Stawiam się dziś przed tobą gospodarzu
który trzymał w marnościach długo świat ^{klęty} prze-
Takich Panu potrzeba gości do roboty
Którzy światem strudzeni nie tracą ochoty
Cydym wszystkie moje młodość strawiać w marności
Teraz ciębie do pieła szukam w młoty starości
Nie równie miłość Boska barzity się starzała
gdy duszy ulubiony od wielku czechata
Cudto ilden natury uświata wstawiony
Ze Phenią stary żył ognim odrodzony
Miłość ogniem Bóg zyciem słowem odrodził
Tak młodym stać się może starość polowitnim
O Jedna

MODLITEWNIKI I WYCINANKI OBRAZKOWE, CZYLI SZTUKA KSIĄŻKI I KALIGRAFII – AGNIESZKA OD PANA JEZUSA BARANKA

Za jedną z najbardziej rozpoznawalnych postaci pośród lubelskich mniszek należy uznać Agnieszkę od Pana Jezusa Baranka, profeskę klasztoru poczętkowskiego, która w 1665 roku wyjechała na nową fundację do Poznania. Rozpoznawalność ta dotyczy fizycznego i wizualnego wymiaru jej zapisków – panna Agnieszka posiadała sztukę niezwyklej kaligrafii i była autorką nadzwyczajnych ksiąg rękopiśmiennych. Dukt pisma jest jedynym tropem identyfikacji twórczyni.

Oprócz opisanych powyżej manuskryptów, Konstancja Łżycka, bo takie imię nosiła „na świecie”, pozostawiła zbiór małych modlitewników. Zwłaszcza ta ostatnia informacja jest istotna. Książeczki produkowane przez Agnieszkę od Pana Jezusa Baranka charakteryzowały się bowiem niezwykle małym formatem, na przykład modlitewnik BKB 236 ma wymiary 6x9 cm. Aby uzmysłowić sobie rozmiar modlitewników, na poniższych zdjęciach pozostawiono obraz dłoni, długopisu i okularów, celowo nie usunięto tych elementów z ilustracji.



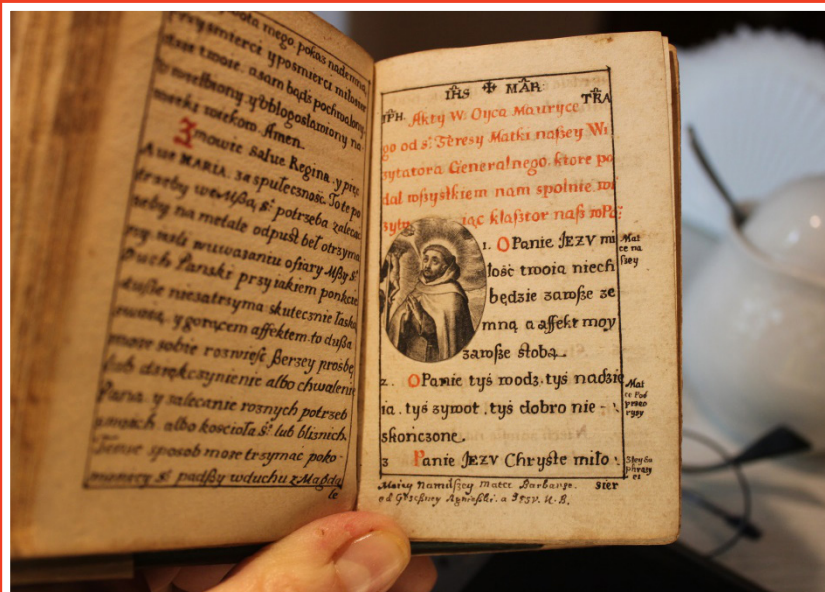
Rkps BKB 228



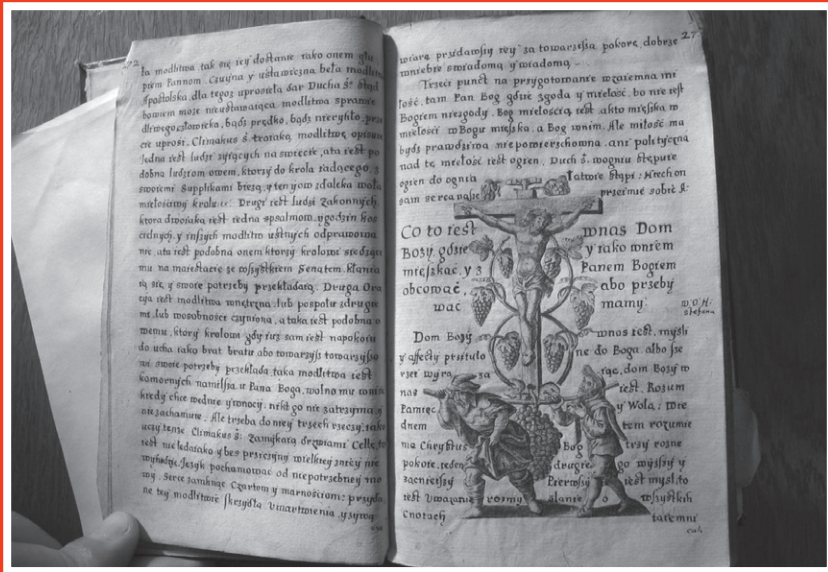
Rkps BKB 228



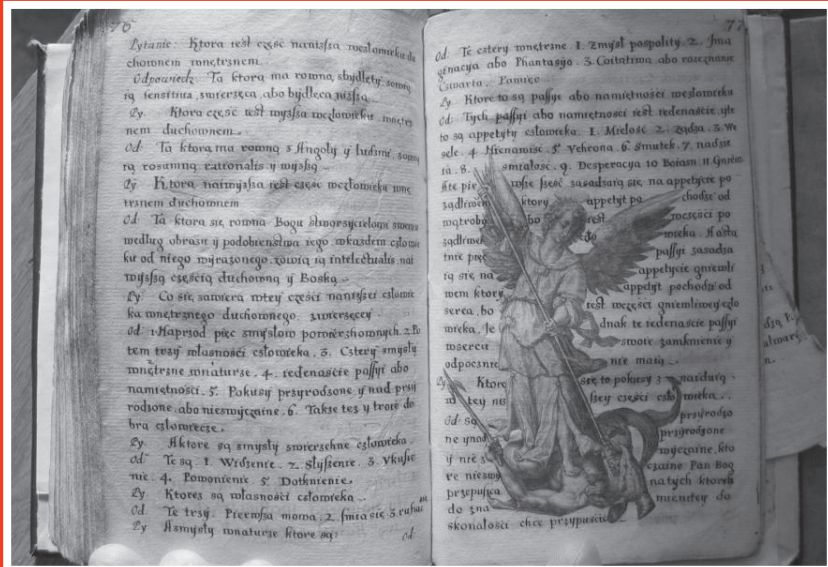
Rkps BKB 236

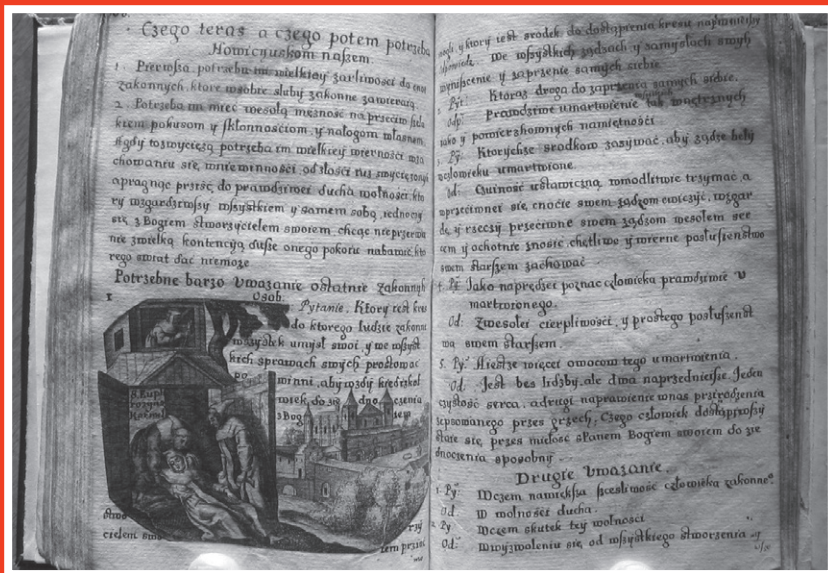


Rkps BKB 227



Rkps Archiwum Prowincji 246





Rkps Archiwum Prowincji 246



Karmelitanki, nie tylko lubelskie, uwielbiały grafiki, kopiersztychy, „święte obrazki”. Nie wiadomo, w jaki sposób zaopatrywały się w nie, ale źródła zakonne wspominają o tym, że obrazków w klasztorach było bardzo dużo. Między innymi żywot Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowej, zawiera fragmenty mówiące o kolekcjonerskiej pasji bohaterki tego hagiograficznego tekstu:

kochała się barzo w obrazkach [...] kazała je wszystkie przynieść co do jednego, których miała tak wiele miniatur tuszowanych bawarskich i innych, pergaminowych jako papierowych, którą dużą skrzynkę kryła. [Żywot matki Barbary od Najśw. Sakramentu..., s. 186].

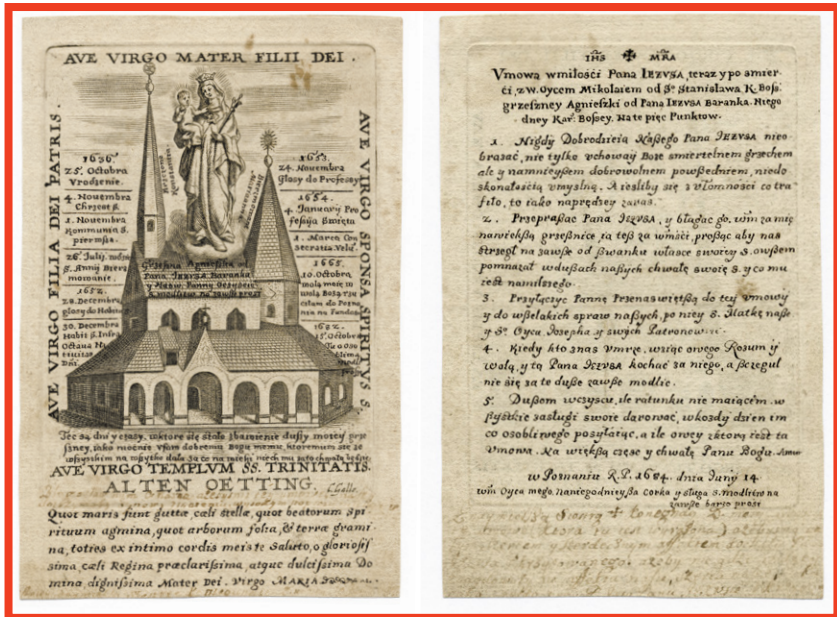
Klasztorne żywoty wspominają też o wspólnym oglądaniu przez zakonnice obrazków i książek ilustrowanych w czasie rekreacji.

Podobną strukturę i zawartość, jak zaginiony manuskrypt Archiwum Prowincji 246, prezentuje inny, bardzo obszerny i równie mały, sylwiczny modlitewnik, obecnie przechowywany w Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk sygn. 130. Nie tylko charakter pisma, ale też sposób wprowadzania inicjałów, rubrykowanie, mikrografia marginaliów wskazują bezspornie autorstkę tej książeczki.

Agnieszka od Pana Jezusa Baranka tak w Lublinie, jak i w Poznaniu dzięki swojej wyjątkowej umiejętności zyskała sławę, a jej maleńkie manuskrypty, pojedyncze karteczki czy obrazki podpisane kształtnym pismem użytkowano jak relikwie, o czym informuje żywot karmelitanki zamieszczony w *Konterfekcie życia*

przykładnego: „Pisma jej, których wiele zostawiła, chowają i za relikwie w szkaplerze zaszyte na sobie noszą” (s. 333).

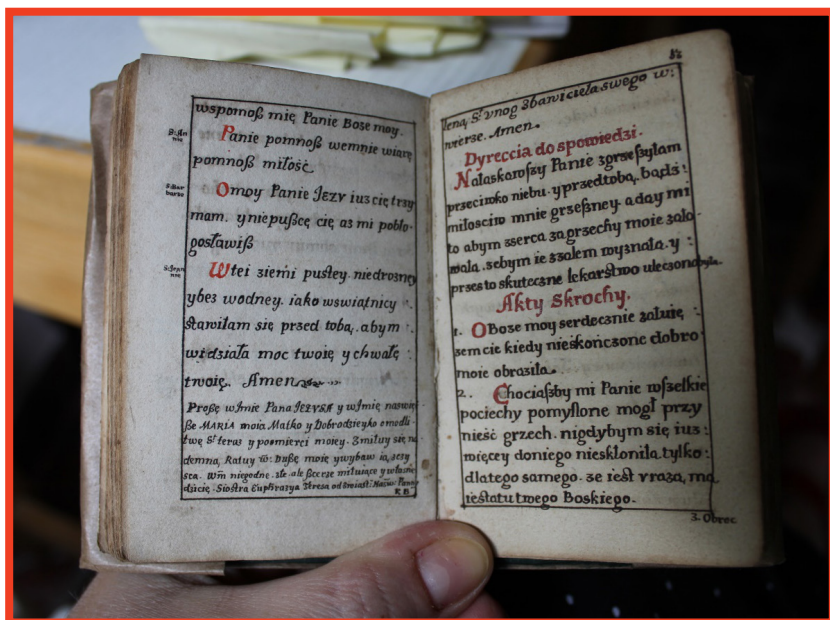
Ponadto pozostawiła ona swój osobisty obrazek zawierający skróto-
towe zakonne *curriculum vitae*, do dziś przechowywany w Archi-
wum Prowincji Karmelitów Bosych w Krakowie (bez sygnatury).



Modlitewniki Agnieszki od Pana Jezusa Baranka w całości lub
we fragmentach obecne są w manuskryptach: BKB: 219, 227,
228, 230, 236 (oraz BKB 288 i rkps LNNBU CT I 118348, rkps
Bibl. Diec. Sandom. 41, rkps PTPN 130; Archiwum Prowincji
246, rkps Biblioteki Jagiellońskiej J 36431 i 36481). Najpóźniej
datowany zapis jej ręki, z niezmiennie rytmicznym i doskonałym

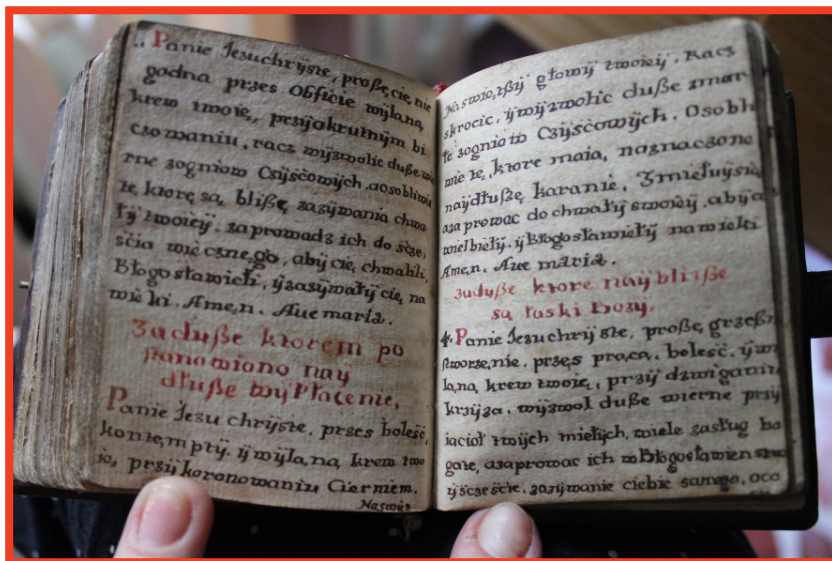
pismem, to dedykacja na książce, która miała być podarunkiem dla karmelitanek krakowskich: „Żywyoty i nauki pustelników zachodnich świętych” (BKB 72). Zakonnica napisała ją 25 stycznia 1718 roku jako 82-letnia matka.

Bliską sercu Agnieszki od Pana Jezusa Baranka siostrą, niemalże bliźniaczą, towarzyszką życia i przyjaciółką, była Eufrazja od Zwiastowania NMP, Pajewska. W kilku miejscach również ona podpisała swoje rękopisy. Jej pismo było niemal identyczne jak zapiski poczynione ręką Agnieszki od Pana Jezusa Baranka.

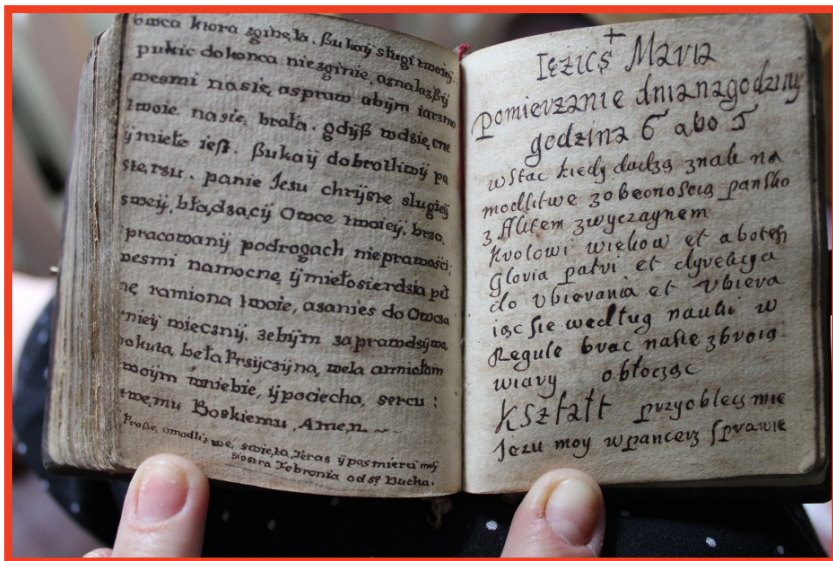


Rkps BKB 227

Sztuka kaligrafii w mikrowymiarze praktykowana była także przez inne siostry lubelskie, zwłaszcza początki. Przykładem może być mini-modlitewnik Febronii Teresy od Ducha Świętego (zm. ok 1706 r.).



Rkps BKB 230



Rkps BKB 230

„Małe modlitewniki” objawiają po stuleciach bardzo ludzką stronę egzystencji karmelitanek. Bosaczki, które z racji wymogów dyktowanych przez *Regułę* nie mogły posiadać żadnej rzeczy na własność i nie powinny emocjonalnie przywiązywać się do ziemskich dóbr, prawdopodobnie właśnie w tych miniaturowych książeczkach przez siebie pisanych i na swój użytek tworzonych mogły bezpiecznie realizować własną potrzebę ekspresji, co pokazują obrazkowe kolaże, wycinanki, kolorowanki. W swoim mikro-rozmiarze sprawiają wrażenie przedmiotów „wyściskanych w dłoniach”, ukochanych, „zużytych”, osobistych tak dalece, że aż intymnych.

L I S T Y , D R O B I A Z G I , Z A P I S K I

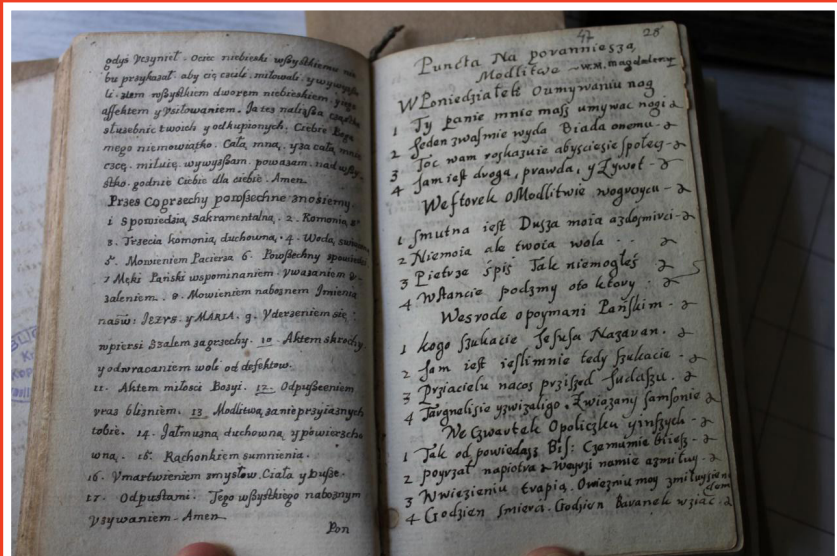
Karmelitanki pozostawały obecne w przestrzeni kultury piśmna również na inne sposoby, na przykład jako autorki listów. W znajdującym się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego egzemplarzu *Problematów świętych* Wojciecha Tytkowskiego (sygn. Sd.713.3366) odnalezione zostały zapiski i listy lubelskich karmelitanek lub do niech kierowane. Pochodzą one z lat 1691-1702. Jest wśród nich list Agnieszki od Pana Jezusa Baranka, pisany z Poznania do Teresy od Jezusa Maryi z klasztoru poczętek, list prawdopodobnie tej samej Agnieszki dotyczący rachunków za książki i kilka niezidentyfikowanych listów. Wśród tych drobiazgów znalazł się również zapis kolędy *Betlejem judzkie*, podpisanej przez niezidentyfikowaną Febronię¹. Oprócz tych listów, kilka listów Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu zostało zamieszczonych w rękopisie PTPN 130, a w manuskrypcie Archiwum Prowincji 246 znalazły się listy Anny od Jezusa, Stobieńskiej.

Na zakończenie opisu dorobku lubelskich karmelitanek konieczne jest wskazanie jeszcze jednego elementu, bez którego próba deskrypcji ich życia i twórczości byłaby tylko suchym i pozbawionym emocji zliczeniem zabytków sprzed trzech stuleci. W tych „domach kobiet” trwały przez dziesięciolecia bardzo bliskie związki: przyjaźni, serdeczności, miłości, istniały też antypatie i wszelkie negatywne emocje. Lektura rękopisów zdradza skry-

1 Informacje o listach udostępniła p. Elżbieta Bylinowa, kustosz BUW, za co serdecznie dziękuję.

wane afekty bohaterek. W gronie lubelskich bosaczek istniała grupa wyjątkowo kochających się i wiernych sobie sióstr. Były to wielokrotnie wspomniane: Teresa Barbara od Najświętszego Sakramentu, Zadzikowa, Maria Magdalena od Zbawiciela, Żaboklicka, Agnieszka Konstancja od Pana Jezusa, Iżycka, Eufrazja od Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie, Pajewska. Dowodem na ich wieloletnią przyjaźń jest rękopis BKB 219. Pozornie nieciekawym modlitewnik, mało satysfakcjonujący estetycznie, sklepany z luźnych kartek, sprawiający wrażenie podręcznego kajetu. Powtarzają się w nim naprzemiennie cztery charaktery pisma, które w wielu miejscach na marginesach kolejne identyfikują ręce jako: dukt Teresy, Marii Magdaleny, Eufrazji. Wskazując pismo swoich przyjaciółek i towarzyszek, współsiostry chciały wyraźnie ocalić pamięć o sobie nawzajem.

Udało się.



Rkps BKB 219

ZESTAWIENIE NAJWAŻNIEJSZYCH POSTACI – UCZESTNICZEK ŻYCIA KONWENTUALNEGO K A R M E L U L U B E L S K I E G O

Obcowanie z nimi po stuleciach stwarza trudności wynikające z faktu, że „kobiety za murem” zmieniały imię i przybierały zakonne predykaty, które na dodatek miały niejednokrotnie wersje czy odmiany. W wielu przypadkach znane są tylko ich imiona zakonne i nic nie wiadomo o ich życiu świeckim, w kilku – enigmatyczne dane z kompendiów genealogicznych czy heraldycznych mówią o mniszkach, ale nie precyzują ich imion zakonnych. W historii obydwu konwentów wskazać można grupę zakonnicek, które bardziej niż inne siostry kształtowały środowisko bosaczek. Dla uporządkowania wiedzy o mieszkankach klasztorów mieszczących się onegdaj przy dzisiejszej ulicy Świętoduskiej czy Staszica (dawniej właśnie ul. Początkowskiej) poniżej zamieszczono wykaz najważniejszych lubelskich karmelitanek.

1. Anna od Jezusa, Jadwiga Stobieńska, 1593-1649, pierwsza profeska polska w Krakowie, od 1624 roku do śmierci karmelitanka lubelska klasztoru św. Józefa, (oprócz krótkiego pobytu w Krakowie w latach 1634-1637), fundatorka, przeorysza, mistrzyni nowicjatu, mistyczka i autorka wielu nauk dla zakonnic.
2. Teresa od Jezusa Maryi, Katarzyna z Kretkowskich Ligęzińska, zm. 1654, wstąpiła do zakonu jako wdowa, fundatorka klasztoru św. Józefa, wielokrotna przeorysza.
3. Febronia od Jezusa / Teresa Febronia à Jesu od św. Józefa

zefa (imię świeckie nieznane), zm. 1675, pierwsza nowicjuszka lubelska, prawdopodobnie jedna z pierwszych autorek kroniki klasztoru św. Józefa.

4. Beata od Matki Bożej, Beatrycze Drzewicka, ok. 1597-1634, ulubiona uczennica Anny od Jezusa, Stobieńskiej, bohaterka żywotu odznaczającego się niezwykłą narracją o jej posłuszeństwie zakonnym.

5. Agnieszka od Trójcy Świętej, Agnieszka Myszkowska, 1610-1632, młodzianka karmelitanka, ukochana przez siostry lubelskie, bohaterka żywotu mówiącego o jej zewnętrznym i wewnętrznym pięknie, wykształceniu i subtelnej osobowości.

6. Angela Aleksandra od św. Teresy, Zofia Myszkowska, zm. 1656, siostra Agnieszki od Trójcy Świętej, józefatka, wielokrotna przeorysza.

7. Maria Magdalena od Zbawiciela, Anna Żaboklicka, 1608-1677, przyjaciółka i powiernica Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, zdolna twórczyni, organizatorka, autorka fragmentów kroniki wileńskiej i diariusza podróży do Wilna, fundatorka wileńska, klasztoru poczętek, konwentu poznańskiego. Napisała bardzo interesujący pod względem literackim żywot Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu. Wielokrotna przeorysza lubelskich poczętek i karmelitanek poznańskich.

8. Teresa Barbara od Najświętszego Sakramentu / Barbara od Najświętszego Sakramentu, Teofila z Kretkowskich Zadzi-

kowa, 1609-1670, wielokrotna przeorysza klasztorów poczętkowskiego i poznańskiego, bohaterka żywotu autorstwa Marii Magdaleny od Zbawiciela, Żaboklickiej, mistyczka, postać wzbudzająca wielkie emocje wśród współczesnych sobie.

9. Agnieszka od Narodzenia Najświętszej Marii Panny i św. Józefa, Wężykówna, 1619-1643, bohaterka pięknego żywotu, młoda panienka wychowana w klasztorze józefatek, kochana przez współsiostry niezwykłą miłością.

10. Maria Egipcjanka od św. Jana Chrzciciela, Teresa z Kaszkowskich Pieniążkowa, 1638-1727, dwukrotna wdowa, która pod koniec życia wstąpiła do konwentu św. Józefa, mecenaska klasztoru, bohaterka zachowanego żywotu.

11. Agnieszka /Agnieszka Konstancja/, Konstancja od Pana Jezusa Baranka, Konstancja Iżycka, 1636-1723, profeska klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP, fundatorka konwentu poznańskiego, przeorysza tego klasztoru, wychowanka Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, artystka i twórczyni ksiązek rękopiśmiennych, mistrzyni kaligrafii.

12. Eufrazja Teresa od Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, Anna Pajewska, profeska klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP, fundatorka konwentu poznańskiego, przeorysza tego klasztoru, wychowanka Teresy Barbary od Najświętszego Sakramentu, autorka kroniki poznańskiej

13. Paula Maria od Jezusa / Paula od Krzyża, Paula od św.

Wawrzyńca, Helena Tekla z Ossolińskich Lubomirska, zm. 1677, magnatka i karmelitanka klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP, mecenaska klasztoru, darczyńca księgozbioru obejmującego książki włoskie, autorka poezji.

Książki w klasztorze

Karmelitanki lubelskie posiadały obszerne i zasobne biblioteki. Podobnie jak rękopisy, one także uległy rozproszeniu. Nie zachowały się praktycznie żadne informacje o ich księgozbiorach. Wyjątek stanowi zbiór książek przechowywanych obecnie w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, o których wiadomo, że pochodziły z obydwu konwentów lubelskich. Część z nich została podarowana klasztorowi Niepokalanego Poczęcia NMP przez Helenę Teklę Ossolińską – Paulę od św. Wawrzyńca. Oprócz tych, w BUW znajduje się też niewielka liczba druków należących do tego klasztoru oraz konwentu św. Józefa. Podobnie jak informacje o listach karmelitanek, zestawienie poniższe pochodzi od pracowników BUW.

Księgozbiór – dar Pauli od św. Wawrzyńca dla klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP

Sd.604.1673 - Verdizotti Giovanni Mario: Le vite de Santi Padri insieme col prato spirituale..., In Venetia 1589. 4°.

Sd.608.2422 - Bruno, Vincenzo: Delle meditationi sopra le sette festività principali della B. Vergine... et sopra il commune de santi parte quarta... Venetia 1597. 12°.

Sd.608.1940 - Epistole et Euangeli, che si leggono tutto l'anno alla messa... tradotti in lingua toscana dal... Remigio Fiorentino..., Venetia 1594. 8°.

7.41.6.11 /1 - Le eroine della solitudine sacra... del... Girolamo Ercolani... [P. 1-2]. In Venezia 1664, 2 wol. 8°.

7.43.6.19 /1 def. - Relatione della vita, e morte della... serva di Dio Teresa dello Spiritu Santo... scritta... dal... Eugenio di S. Giuseppe... In Napoli 1669. 8°.

7.47.4.17 /2 - Lettere della... S.Teresa di Giesu... In Roma 1650. 4°.

7.47.4.11 /2 - Opere spirituali della Santa Madre Teresa di Giesu... divise in due tomi... aggiuntioni le lettere della medesima Santa... In Venetia 1680-1682. 4°.

7.42.4.16 /2 - La vita della B. Madre Teresa di Giesu... composta dal... Francesco Riviera... In Venetia 1603. 4°.

7.42.4.13 /2 - Vita del B. Francesco Saverios... scritta... dal... Orazio Torsellini... In Firenze 1605. 4°.

7.42.4.9 /2 - Flos Sanctorum cioe, Vite de Santi scritte dal Padre Pietro Ribadeneira... Parte seconda... Venetia 1667. 4°.

7.41.3.16 /2 - [Cepari Virgilio] Vita di Santa Francesca Romana... In Roma 1641. 4°.

7.41.3.12 /2 - Compendio della vita del... Francisco di Sales... descritti da... Christoforo Giarda... In Roma 1648. 4°.

7.41.3.11 /2 - Vita di s. Filippo Neri... raccolta da' processi fatti per la sua canonizatione, da Pietro Iacomo Bacci Aretino... in Roma 1646. 4°.

7.41.3.2 /2 - Flos Sanctorum cioe, Vite de Santi scritte dal Padre Pietro Ribadeneira... [P. 1]. Venetia 1667. 4°.

7.41.1.14 /3 - Riforma di nostra Signora del Carmine... fatta da Santa Teresa di Giesu... scritta dal... Francesco di Santa Maria... tomo primo [-secondo]. In Genova, in Bologna 1654-1662, 2 wol. 2°.

13.16.12.45 /1 - Compendio delle Meditationi del P. Luigi de la Puente... composto dal P. Nicolo de Arnaya... In Roma 1623. 12°.

13.16.4.1 /2 - Prato Fiorito di varii essempla parte prima [-seconda]... Raccolto dal... Valerio Venetiano capuccino... In Venetia 1642. 4°.

13.8.4.8 /1 - Scuola del Christiano, ristretto della vita di Giesu Christo... di Antonio di Paolo Masini da Bologna. In Bologna 1674. 4°.

Sd.712.791 - Wzywanie do modlitwy codzienney... przez... Adama Makowskiego... Kraków 1640. 8°.

Księgozbiór klasztoru Niepokalanego Poczęcia NMP, inna proweniencja

Sd.618.644 - Ludovicus de Granada. Guia de peccadores, Pol.: Przewodnik grzesznych ludzi, który to wszystko pokazuje, co ma czynić chrześcijanin... niedawno z hiszpańskiego języka na włoski, a teraz dopiero z włoskiego na polski przełożony [przez Stanisława Warszawickiego]... W Krakowie 1570. 8°.

Sd.618.260 - Wujek Jakub: Żywot i nauka Pana naszego Iesu Christa albo Ewangelia ze czterech jedna..., W Krakowie 1597. 8°.

7.42.4.14 /2 - Santa Teresa coronata... opera del P.F. Dositheo de Ang[e]li, In Venetia 1685. 4°.

Sd.712.686-687 adl. - Scuola del Christiano, ristretto della vita di Giesu Christo... di Antonio di Paolo Masini da Bologna. In Bologna 1674. 4°.

Sd.713.2097 - Gaiusa Iuliusza Cezara o wojnie francuskiej ksiąg siedmioro, Kraków 1608. 4°.

Sd.713.2307 - Goffred abo Ieruzalem wyzwolona Torquata Tassa... Kraków 1618. 4°.

Sd.713.3375 - Maupas du Tour Henri de: Żywot...Matki Joanny Franciszki Fremiot... Warszawa 1693. 4°.

Sd.713.3542 - Officium: Officium na pierwszą szrodę... Poznań 1648. 4°.

Sd.713.3366 - Tylkowski Wojciech: Problemata święte... Poznań 1688. 4°.

Księgozbiór klasztoru św. Józefa

Sd.614.276 - Martyrologium Kościoła rzymskiego to iest Poczet abo dziennik męczenników i innych wszelakich świętych, teraz świeżo na polskie przełożony [przez Szymona Nikowskiego], W Krakowie 1591. 4°.

7.45.7.8 b /1 - Ordinarium seu Ceremoniale Fratrum Discalceatorum B. Virginis Mariae de Monte Carmelo... Viennae Aust. 1629. 8°.

Sd.713.3304 - Węgrzynkowic Jan: Summarius przykładnych dziejów... Jarosław 1623. 4°

Sd.713.2241 - Mościcki Mikołaj: Infirmaria chrześcijańska... Kraków 1626. 4°.

B I B L I O G R A F I A

Archiwalia:

Archiwum Główne Akt Dawnych;

Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, 1/190/0/-/861: [Akta zgromadzenia PP karmelitanek bosych w Lublinie].

Archiwum Warszawskie Radziwiłłów 1/354/0/5/6444: Karmelitaneki lubelskie.

Archiwum Gospodarcze Wilanowskie 1/342/0/2/382: Akta interesu PP: Karmelitanek Bosych Lubelskich pod tytułem Św. Józefa we wsi Wielkim.

Rząd Centralny Wojskowy Tymczasowy Obojga Galicji z 1809 r., 1/178/0/-/3: [Akta dotyczące funduszu religijnego klasztorów karmelitów bosych i karmelitanek w Lublinie, którego spłatę przejęły władze austriackie].

Archiwum Państwowe w Radomiu:

Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej 58/44/0/33/131: Mapa placów w Lublinie na Krakowskim Przedmieściu leżących do pp. Karmelitek Bosych konwentu Lubelskiego po tytułem Niepokalanego Poczęcia Panny Maryi.

Archiwum Państwowe w Przemyślu

Archiwum Zamku Leskiego Krasickich, 56/158/o: Procesy Adama Lubowieckiego i Urszuli z Krasickich, właścicieli Rudna z karmelitankami bosemi lubelskimi i z plebanem rudniańskim.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Klasztor Karmelitanek Bosych („józefatek”) w Lublinie, 35/110/16/1-2: Wypisy z akt grodzkich i miejskich dotyczące spraw majątkowych Karmelitanek Bosych (józefatek) w Lublinie; Ugoda między Klasztorem Karmelitanek Bosych (Józefatek) a Lejzorem Abrahamowiczem w sprawie pożyczki pieniężnej.

Klasztor Karmelitanek Bosych („początek”) w Lublinie, 35/110/17/1-5: Jan Kazimierz uwalnia od wszelkich podatków dwa ogrody kupione dla Karmelitanek - Początek w Lublinie; Michał, król polski uwalnia od wszelkich podatków dworek i place na Krakowskim Przedmieściu; Zofia hrabianka z Tenczyna, żona Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego Wielkiego Koronnego daje dwór z placem Początkom, dawniej należący do Broniewskich; Sprawy majątkowe Karmelitanek - Początek w Lublinie; Sumariusze różnych spraw sądowych dot. majątku nieruchomego Karmelitanek Początek w Lublinie.

Plenipotencja dana 11 09 1697 r. przez karmelitanki bose konwentu lubelskiego św. Józefa spowiednikowi i prowincjałowi na reprezentowanie ich w sprawie ze szlachcicem Mikołajem Poczyszewskim, bratem jednej z zakonnicek; 35//8/o/3/169, k. 392.

Rękopisy

Archiwum Prowincji Karmelitów Bosych, Kraków:

rkps Archiwum Prowincji 104; rkps Archiwum Prowincji 246;
rkps AKBW 22.

Biblioteka Karmelitanek Bosych, Kraków, Archiwum:

Certamina klasztoru Niepokalanego Poczęcia, sygn.46; Certamina klasztoru św. Józefa, sygn. 44.

Biblioteka Karmelitanek Bosych, Kraków:

Rękopisy: 49, 72, 73, 82, 219, 227, 228, 230, 236, 253, 255, 263, 288.

Biblioteka PAU i PAN, Kraków:

rkps 1731; rkps 2337 II.

Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk:

rkps 130.

Biblioteka Seminaryjna w Sandomierzu:

rkps 41.

Biblioteka Metropolitalnego Seminarium w Lublinie:

rkps 456, rkps 457.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka:

rkps CT1118348.

Źródła drukowane

Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. św. Józefa w Lublinie, oprac. Czesław Gil, Wydawnictwo Flos Carmeli, Poznań 2012.

Borkowska M., Górski K., *Historiografia zakonna a wzorce świętości w XVII wieku*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1984, s. 278–360.

Jaroszewicz Florian, *Matka Świętych Polska albo żywoty świętych błogostawionych, wielebnych, świątobliwych, pobożnych Polaków i Polek wszelkiego stanu i kondycji*, Kraków 1667.

Osmolski Tomasz, *Konterfekt życia przykładnego, z Ozdoby karmelu zakonnego kopiowany*, Kraków 1747.

Osmolski Tomasz, *Ozdoba karmelu zakonnego w splendorach świętych i życia doskonałością znaczniejszych karmelitów i karmelitanek*, Kraków 1747.

Żywot matki Barbary od Najświętszego Sakramentu (Zadzikowej), karmelitanki bosej 1609-1670, oprac. Czesław Gil, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2013.

Opracowania

Borkowska Małgorzata, *Leksykon zakonnic polskich epoki przed-rozbiorowej*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2005.

Gil Czesław, *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612-1914*, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 1999.

Gil Czesław, *Życie codzienne karmelitanek bosych w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, Kraków 1997.

Nowicka-Struska Anna, *Duchowość i piśmiennictwo karmelitańskie w Polsce XVII i XVIII wieku*, w: *Drogi duchowe katolicyzmu polskiego XVII wieku. Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. 7, red. Alina Nowicka-Jeżowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 344–393.

Nowicka-Struska Anna, *Opowieści szeptane. O bliskości kobiet na podstawie żywotopisarstwa lubelskich karmelitanek bosych*, w: *Stawa z dowcipu sama wiecznie stoi... Prace ofiarowane Pani Profesor Alinie Nowickiej-Jeżowej z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej*, red. Mirosława Hanusiewicz-Lavallee, Wiesław Pawlak, Lublin 2018, s. 213-229.

Nowicka-Struska Anna, „*Strzały serdeczne z Pisma świętego i ojców świętych zrobione, a od dusze nabożnej ku niebu wypuszczone*”. *Siedemnastowieczna adaptacja „Pia desideria” Hermana Hugona z rękopisu lubelskich karmelitanek bosych klasztoru Niepokalane-*

go Poczęcia Najświętszej Marii Panny, „Terminus” 2016, t. 18, nr 2(39), s. 131-159.

Nowicka-Struska Anna, *Dom i świat. Prywatność domu klasztornego w świetle kroniki karmelitanek bosych klasztoru św. Józefa w Lublinie i tekstów regulujących ich życie w Karmelu*, w: *Sarmacie theatrum*, t. 7, *W kręgu rodziny i prywatności*, red. Mariola Jarczykova, Renata Ryba, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014, s. 187-208.

Nowicka-Struska Anna, *Listy w kręgu kulturowym karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku. Ze studiów nad rękopisami z Biblioteki Karmelitanek Bosych*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 5: *Stulecia XVI-XIX. Nowa perspektywa historycznoliteracka*, red. Marceli Olma, Piotr Borek, Collegium Columbinum, Kraków 2015, s. 193-214.

Nowicka-Struska Anna, *Rękopisy karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku – ekspresja artystyczna i sztuka pisania*, w: *Marginalia w książce dawnej i współczesnej*, red. B. Mazurkova, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.

Nowicka-Struska Anna, *Za murami klasztoru. Historiografia lubelskich karmelitanek bosych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2(53) 2019, s.79-116.

Popławska Halina, *Kultura literacka karmelitanek bosych (XVII-XVIII wiek)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.

Targosz Karolina, *Piórem zakonnicy. Kronikarki w Polsce XVII wieku o swoich zakonach i swoich czasach*, Wydawnictwo „Czuwajmy”, Kraków 2002.

Wanat Józef Benignus., *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Wydawnictwo OO. Karmelitów Bosych, Kraków 1979.